INDUSTRIJSKA KONCENTRACIJA BANKARSKOG SEKTORA ZA VRIJEME GOSPODARSKE KRIZE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Kolak, Frane

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:432958

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

REFST - Repository of Economics faculty in Split

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU

EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

INDUSTRIJSKA KONCENTRACIJA BANKARSKOG SEKTORA ZA VRIJEME GOSPODARSKE KRIZE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Mentor:

dr. sc Ivan Pavić

Student:

Frane Kolak

Split, rujan, 2020. godine

SADRŽAJ:

1. UVOD 1

1.1. Predmet istraživanja 1

1.2. Problem istraživanja 2

1.3. Svrha i ciljevi istraživanja 2

1.4. Istraživačke hipoteze 3

1.5. Metode istraživanja 4

1.6. Doprinos istraživanja 4

1.7. Struktura diplomskog rada 5

2. GOSPODARSKA KRIZA 6

2.1. Pojam gospodarske krize 6

2.2. Uzrok krize 7

2.3. Produbljivanje i vrhunac krize 9

2.4. Kraj krize i njezine posljedice 15

2.5. Gospodarska kriza u Hrvatskoj 16

3. METODE MJERENJA INDUSTRIJSKE KONCENTRACIJE 21

3.1. Pojam industrijske koncentracije 21

3.2. Koncetracijski omjer 23

3.3. Herfindahl-Hirschman indeks (HHI) 25

3.4. Entropija 27

3.5. Lorenzova krivulja i Ginijev koeficjent 27

4. INDUSTRIJSKA KONCENTRACIJA BANKARSKOG SEKTORA ZA VRIJEME GOSPODARSKE KRIZE U REPUBLICI HRVATSKOJ 30

4.1. Podaci o broju sudionika i koncentraciji na bankarskom tržištu po razdobljima 30

4.1.1. Podaci o broju sudionika i koncentraciji u razdoblju prije krize 30

4.1.2. Podaci o broju sudionika i koncentraciji za vrijeme krize 33

4.1.3. Podaci o broju sudionika i koncentraciji nakon krize 38

4.2. Intrepretacija rezultata istraživanja 41

4.2.1. Metodologija istraživanja 41

4.2.2. Testiranje hipoteza 42

4.2.3. Zaključak o rezultatima istraživanja 43

5. ZAKLJUČAK 45

LITERATURA 46

POPIS SLIKA, GRAFOVA I TABLICA 48

SAŽETAK 50

SUMMARY 51

1. UVOD

1.1. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je analiza industrijske koncentracije bankarskog sektora u vremenu prije, za vrijeme i nakon gospodarske krize u Republici Hrvatskoj. U radu će se nastojati utvrditi promjene koje je gospodarska kriza izazvala u industrijskoj koncentraciji bankarskog sektora.

Industriju čini skupina poduzeća sa zajedničkim obilježjima. Treba uzeti u obzir ponudbeni i potražni aspekt industrije, jer osnovno obilježje poduzeća koja djeluju u istoj industriji jest dijeljenje svojih kupaca, dobavljača i proizvodne tehnologije. Ukoliko se priča o ponudbenom aspektu, tada industriju čine poduzeća koja dijele sličan način proizvodnje i tehnološke procese prilikom proizvodnje. Ukoliko je riječ o potražnom aspektu, industriju čine poduzeća čija je križna elastičnost potražnje[1] velika, odnosno poduzeća čiji su proizvodi međusobni supstituti.

Industrijska koncentracija prikazuje odnos moći na određenom tržištu i udjela koje određena poduzeća zauzimaju u odnosu na cjelokupno tržište. Kod mjerenja industrijske koncentracije banaka, najreprezentativnije se služiti aktivom, odnosno imovinom kao mjerom koncentracije navedene industrije. Koncentracija se može mjeriti na više načina, a u radu će biti obrađene one mjere koje daju vjerodostojan prikaz tržišnog stanja, dok će ostale mjere biti odbačene.

Prema Zakonu o kreditnim institucijama (Narodne novine, br. 70/19) bankarski sektor u Republici Hrvatskoj sastoji se od: banaka, štednih banaka i stambenih štedionica[2]. Zajedničko je obilježje sviju da prikupljalju depozite građana i kreditiraju stanovništvo i poduzeća.

Gospodarska kriza označava krizu koja je nastupila u SAD-u 2007. godine gdje je poznatija pod nazivom *subprime* kriza. Subprime je naziv za kredite kojima su financirani klijenti s niskim bonitetom koji u normalnim tržišnim uvjetima nebi dobili kredit. Klijenti s niskim bonitetom ujedno su bili jako osjetljivi na rast kamatne stope koja je njihove kredite pretvorila u nenaplativo potraživanje za banku. Kriza se brzo proširila iz SAD-a u Europu i ostatak

[1]Križna elastičnost potražnje ukazuje na razinu zamjenivosti promatranih dobara. Ukoliko blagi porast povećanja cijene proizvoda A uzrokuje značajni porast potražnje za proizvodom B, kažemo da je križna elastičnost potražnje za promatrana dva proizvoda velika, odnosno da su oni jedan drugom supstituti.

[2]Banke, štedne banke i stambene štedionice razlikuju se u obuhvatu usluga koje obavljalju i visini minimalnog temeljnog kapitala pri čemu banke moraju imati minimalni temeljni kapital u iznosu 40 milijuna kuna, štedne banke 8 milijuna kuna a stambene štedionice 20 milijuna kuna (Narodne novine, Zakon o kreditnim institucijama).

svijeta te uzrokovala stečaj nekih najpoznatijih banaka u svijetu, ali i dala vrijednu lekciju središnjim bankama i ostalim sudionicima na financijskom tržištu.

Kroz rad će se pratiti stanje na bankarskom tržištu u razdoblju prije krize, za vrijeme krize i nakon krize te će se objasniti promjene koje su se događale u financijskom sektoru tih godina.

1.2. Problem istraživanja

Kao problem ovog istraživanja postavlja se pitanje kako je gospodarska kriza koja je uzrokovala potrese u svim industrijama na svijetu, utjecala na kretanja u bankarskom sektoru Republike Hrvatske. Obradit će se koncentracija bankarskog sektora kroz sve relevantne pokazatelje. Također će se pratiti kretanja aktive, odnosno imovine banaka te broja sudionika na tržištu i njihove tržišne moći kao osnovnih pokazatelja industrijske koncentracije.

Nadalje, detaljno će biti objašnjeni pojmovi značajni za razumijevanje industrijske koncentracije te mjere i indeksi koji se koriste u njenom izračunu. Bit će obrađeni i posebni indeksi koji se koriste specifično za izračun koncentracije u bankarskom sektoru.

Poznavanje uzroka i posljedica gospodarske krize važno je za razumijevanje događaja koji su nastupili u bankarskom sektoru kroz taj period. Objasnit će se razdoblje prije krize, vrhunac kreditiranja te sve što je prethodilo i uzrokovalo potres u financijskom svijetu, zatim sama kriza te razdoblje nakon krize. Prelijevanje krize iz SAD-a na ostatak svijeta, propasti „too big to fail“[3] poduzeća, kriza u Europskoj Uniji samo su neke od tema koje će biti obuhvaćene u ovom dijelu rada. Naposljetku, obradit će se i kriza u Republici Hrvatskoj, njene posljedice i promjene koje su nastupile u financijskom sustavu i bankarskom sektoru.

1.3. Svrha i ciljevi istraživanja

Nakon postavljenog i obrazloženog problema i predmeta istraživanja stečeni su uvjeti za definiranje znanstvenih i empirijskih ciljeva istraživanja.

Kroz znanstveni dio rada objasnit će se teorijske pretpostavke o već spomenutim varijablama istraživanja. Znanstveni je dio rada uvjet da bi se mogao odraditi i empirijski dio istraživanja.

[3]Termin koji se koristi za određene korporacije, poglavito financijske institucije koje su toliko velike i značajne za ekonomski sustav da njihovo eventualno propadanje treba spriječiti, najčešće intervencijom vlade ili centralne banke. Termin je popularizirao američki političar Stewart McKinney.

Kroz rezultate prethodnih istraživanja i teorijskih postavki nastojat će se pobliže opisati svi važni faktori potrebni za razumijevanje teme. Znanstveni ciljevi ovog istraživanja su:

- definiranje i obrazloženje pojma gospodarske krize,
- definiranje i obrazloženje pojma industrijske koncentracije
- definiranje i obrazloženje pojma bankarskog sektora i financijskog sustava.

Uz već definirane znanstvene ciljeve, u radu će se obraditi i onaj empirijski, odnosno

- utjecaj gospodarske krize na industrijsku koncentraciju bankarskog sektora u Republici Hrvatskoj.

1.4. Istraživačke hipoteze

Nakon utvrđivanja problema i predmeta istraživanja te definiranja znanstvenih i empirijskih ciljeva, u radu će se postaviti hipoteze koje je potrebno potvrditi ili odbaciti. Istraživačke hipoteze glase:

H.1 U vrijeme gospodarske krize broj sudionika na bankarskom tržištu se smanjuje, odnosno povećava se industrijska koncnetracija.

U testiranju ove hipoteze polazi se od pretpostavke da postoji povezanost između financijske krize te strukture industrijske koncentracije bankarskog sektora i broja sudionika na bankarskom tržištu Republike Hrvatske. Za potrebe testiranja navedene hipoteze koristit će se podaci o broju sudionika na bankarskom tržištu i industrijskoj koncentraciji za vrijeme gospodarske krize.

H.2 Nakon gospodarske krize očekuje se povećanje broja sudionika na bankarskom tržištu i pad industrijske koncentracije.

U testiranju druge navedene hipoteze polazi se od pretpostavke da postoji visok stupanj korelacije između gospodarskog aktiviteta i bankarskih usluga. Završetak krize i povećanje gospodarske aktivnosti trebalo bi rezultirati povećanjem broja banaka i padom industrijske koncentacije. Za potrebe testiranja navedene hipoteze koristit će se podaci o broju sudionika i industrijskoj koncentraciji nakon gospodarske krize.

1.5. Metode istraživanja

Pri izradi ovog rada provest će se istraživanje koje je imala gospodarska kriza na promjene industrijske koncentracije bankarskog sektora u Republici Hrvatskoj. Znanstvene metode koje će se koristiti u svrhu istraživanja su:

- *metoda analize* – predstavlja postupak znanstvenog istraživanja raščlanjivanjem složenih pojmova, sudova i zaključaka na njihove jednostavnije sastavne elemente i dijelove
- *metoda sinteze*– postupak znanstvenog istraživanja i objašnjavanja stvarnosti putem sinteze jednostavnijih sudova u složenije. Sinteza predstavlja način sistematiziranja znanja po zakonitostima formalne logike, kao proces izgradnje teorijskog znanja u pravcu od posebnog ka općem
- *metoda kompilacije* – postupak preuzimanja tuđih rezultata znanstvenoistraživačkog rada, odnosno tuđih opažanja, stavova, zaključaka i spoznaja
- *metoda deskripcije* – postupak jeopisivanja ili očitavanja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, ali uz izostanak znanstvenog tumačenja i objašnjavanja
- *komparativna metoda* – postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti u ponašanju i intenzitetu i razlika među njima

1.6. Doprinos istraživanja

Doprinos ovog istraživanja utemeljen je na prikupljanju, proučavanju, obradi i analizi podataka vezanih za kretanje industrijske koncentracije bankarskog sektora u Republici Hrvatskoj prije, za vrijeme i nakon gospodarske krize.

U radu će se doprinijeti ostvarivanju znanstvenog i empirijskog doprinosa. Znanstvenim doprinosom ovog istraživanja će se:

- istražiti kretanje gospodarske krize u svijetu i Republici Hrvatskoj te
- objasniti mjere industrijske koncentracije te utvrditi neke specifične mjere koje se koriste isključivo u bankarskoj industriji.

Empirijskim doprinosom ovog istraživanja utvrdit će se:

- utjecaj gospodarske krize na kretanja industrijske koncentracije bankarskog sektora u Republici Hrvatskoj.

1.7. Struktura diplomskog rada

Diplomski rad sastoji se od 5 dijelova. U prvom, uvodnom dijelu rada predstavljeni su problem i predmet istraživanja, svrha i ciljevi istraživanja, istraživačke hipoteze te metodološki aspekti i sami doprinos istraživanja.

Drugi dio rada fokusiran je na gospodarsku krizu. Pobliže će se opisati sam pojam gospodarske krize. Zatim će se proučiti razlozi samog nastanka posljednje gospodarske krize, ali i njena obilježja. Prikazat će se tijek krize, njeno produbljivanje, vrhunac pa i sami kraj gospodarske krize, kao i posljedice koje je ona ostavila na globalnu ekonomiju i društvo. Na kraju ovog dijela rada obradit će se i gospodarska kriza u Republici Hrvatskoj.

U trećem je dijelu rada naglasak stavljen na metode mjerenja industrijske koncentracije. Na početku će se analizirati pojam industrijske koncentracije, dok će u nastavku biti obrađene metode mjerenja industrijske koncetracije koje su potrebne za bolje razumijevanje četvrtog dijela rada.

Nadalje, četvrti dio rada predstavlja sintezu prethodnih dvaju dijelova. Dat će se prikaz detaljne analize industrijske koncentracije bankarskog sektora za vrijeme gospodarske krize u Republici Hrvatskoj te će biti interpretirani rezultati.

Na samom kraju, peti dio rada donosi zaključak provedene analize i dobivenih rezultata.

2. GOSPODARSKA KRIZA

2.1. Pojam gospodarske krize

Razdoblje dužeg negativnog kretanja u gospodarstvu naziva se gospodarskom krizom. Kriza se najčešće očituje kroz smanjenje vrijednosti glavnih makroekonomskih pokazatelja poput bruto domaćeg proizvoda, bruto društvenog proizvoda, nacionalnog i raspoloživog dohotka. Dodatni pokazatelji krize su i smanjenje investicija te povećanje inflacije. Baletić (2009) naglašava kako moderne države svoj napredak primarno vežu uz stalni i stabilni gospodarski rast te da je cilj ekonomske politike osigurati svom gospodarstvu preduvjete za razvoj[4]. Nadalje, isti autor smatra da je ekonomska znanost u posljednjih pedesetak godina isključivala istraživanje gospodarskih kriza smatrajući kako su one prevladane u modernom kapitalizmu, smatrajući da su krize bile rezultat nesavršenosti prethodnih društava i krivo vođenih ekonomskih politika.

Gospodarska kriza koja je započela 2007. godine prva je globalna financijska kriza u 21. stoljeću. Prije nje, svijet se u 21. stoljeću suočavao većinom s manjim krizama koje su bile pretežno izazvane događajima u određenim regijama koje nisu utjecale na svjetsko gospodarstvo[5]. Posljedice gospodarske krize su nesagledive, a gubitci nemjerljivi. Ipak, neki se konkretni brojevi mogu izvući. Prema podacima Svjetske banke ukupna tržišna kapitalizacija kompanija izlistanih na burzi 2007. godine iznosila je 60,31 trilijuna američkih dolara, da bi 2008. godine pala na 32,27 trilijuna američkih dolara. U apsolutnim terminima pad iznosi 28,04 trilijuna američkih dolara, odnosno relativno pad za 46,49%. U samo godinu dana ukupna burzovna vrijednost kompanija se skoro prepolovila. Usporedbe radi, ukupni bruto domaći proizvod Sjedinjenih Američkih Država 2007. godine je iznosio 14,5 trilijuna dolara[6]. Ukoliko se pad tržišne kapitalizacije izrazi kroz vrijednosti bruto domaćeg proizvoda Sjedinjenih Američkih Država, zaključuje se da je u samo godinu dana pad burzovne vrijednosti kompanije iznosio skoro dva godišnja bruto domaća proizvoda najvećeg i najjačeg svjetskog gospodarstva. Tržišna se kapitalizacija polagano počela oporavljati nakon 2009. godine da bi se u 2013. godini, odnosno 6 godina nakon izbijanja krize, vratila na pretkrizna razdoblja. Naime, svjetska kriza nije utjecala samo na smanjivanje vrijednosti kompanija

[4]Preduvjeti za razvoj prema autoru su prvenstveno osiguranje prirodne i stabilne stope inflacije te stabilna monetarna politika

[5]Početkom 21. stoljeća svijet je potresla Dot-com kriza (2000.), te niz manjih lokalnih kriza, poput turske ekonomske krize (2001.), urugvajske bankarske krize (2002.) i venezuelske krize (2003.)

[6]Dostupno na internetskoj stranici: https://www.statista.com/statistics/188105/annual-gdp-of-the-united-states-since-1990/ (pristupljeno: 10.3.2020.).

kojima se trguje na burzama. Zahvaljujući globalizaciji i sve većoj međuovisnosti gospodarstava na regionalnoj, ali i svjetskoj razini, gospodarska kriza se jako brzo uvukla u sve pore svjetskog gospodarstva. Gotovo da nema zemlje i industrije koju kriza nije zahvatila, a posljedice su trpjeli svi, od najsiromašnijih zemalja i njenih građana do onih najbogatijih.

2.2. Uzrok krize

Uzroke financijske krize treba tražiti u godinama i događajima koji su joj prethodili. Mlikotić (2010) navodi kako se korijeni financijske i gospodarske krize mogu pronaći u nizu neoliberalnih reformi koje su uslijedile prvenstveno u Sjedinjenim Američkim Državama, a kasnije i u zemljama zapadne Europe u 80-im godinama prošlog stoljeća. Uveden je niz financijskih inovacija poput terminskih ugovora kojima se sada određuje cijena za robu koja će biti kupljena u budućnosti. Godine 1999. ukinute su odredbe Glass-Steagall Act zakonske odredbe (1933. godina) koja je onemogućavala komercijalnim bankama da se bave špekulativnim poslovima. Prema toj odredbi banke su bile podijelene na komercijalne koje su se bavile prikupljanjem depozita i kreditiranjem, te investicijske koje su se bavile špekulativnim poslovima. Glass-Steagall Act ime je dobio prema senatoru Carter Glassu i predsjedniku Odbora za bankarstvo Henry Bascom Steagallu. Primarna svrha ovog zakona je zaštita štediša od špekulativnih i rizičnih poslova koje su banke obavljale s namjerom da maksimiziraju svoj profit. Špekuliranje i ulaganje u rizičnije plasmane je primamljivo u godinama gospodarskog rasta i povoljne ekonomske situacije jer nudi bankama veći povrat, nego druge sigurnije investicije. Samim time omogućava bankama veći profit nego što bi imale ulaganjem u plasmane s manjim povratom, ali ujedno i manjim rizikom. Zakon je bio posljedica gospodarske krize poznate pod nazivom „The Great Depression“[7] koja je nastupila 1929. godine kada je propalo mnogo poduzeća, a sukladno s njima i banke koje su ulagale i financirale ta ista poduzeća. Naime, posljedice su osjetili i krajnji štediše koji nisu znali što banke rade s njihovim novcem, smatrajući da se njihov novac nalazi na sigurnom. Komercijalne banke su ukidanjem ovog zakona bile u mogućnosti baviti se i trgovanjem vrijednosnicama što im je nudilo priliku za veći profit, ali samim time i nosilo veći rizik. Umjesto dosadašnjeg konzervativnog pristupa, koji im je na neki način bio nametnut zakonskim odredbama, banke su počele ulagati u rizičnije poslove novcem svojih štediša u

[7] „The Great Depression“ ili „Velika Depresija“ naziv je za gospodarsku krizu čiji se početak smatra petak 25. listopada 1929. godine, često zvan i „crni petak“ jer je na taj dan došlo do sloma tržišta dionica i vrijednosih papira, a kriza je potrajala sve do 1933. godine. Kriza je obuhvatila cijeli svijet i smatra se jednom od prvih i najdubljih svjetskih kriza.

cilju maksimiziranja profita. Nadalje, treba imati na umu i situaciju na svjetskom tržištu u desetljećima koja su prethodila krizi. Osim nekoliko lokalnih kriza, svijet nije potresla značajnija kriza, a centralne su banke vodile politiku niskih kamatnih stopa u strahu od recesije. Niske kamatne stope omogućile su da kreditiranje bude dostupno i onom dijelu stanovništva koje je najrizičnije i najosjetljivije na negativne promjene u gospodarstvu. Smanjene kamatne stope dale su mogućnost siromašnijim slojevima društva da dobiju kredit za kupnju vlastitog automobila, stana ili kuće. Banke su dodijeljivale kredite ovim građanima iako su i same bile svjesne da su mogućnosti otplate takvih kredita u najmanju ruku upitne. Na ovakav potez odlučile su se radi nekolicine razloga, od FEDove politike niskih kamatnih stopa, povoljne i stabilne situacije u gospodarstvu, kao i viška likvidnosti koji su trebale negdje plasirati. S obzirom da su banke iskoristile svoje mogućnosti i kapacitete za kreditiranje klijenata s dobrim bonitetom, okrenile su se klijentima koji do sada nisu imali mogućnosti za kreditiranje zbog svog niskog boniteta ili neuredne kreditne prošlosti. Krediti ovakvim klijentima zovu se „subprime mortgages“[8] gdje se svrstavaju „drugorazredni“ klijenti čiji su uvjeti za podizanje kredita bili ublaženi dok je kamatna stopa zbog rizika bila veća. U skupini drugorazrednih klijenata nalazili su se ljudi čija su primanja bila relativno niska, koji su najčešće već bili opterećeni drugim obvezama i koji imaju neurednu prošlost podmirivanja obveza. Takvi su krediti bili prodani investicijskim bankama koje bi te zajmove sekuritizirali te zatim prodavali investitorima. Prodajom kredita investitorima banke su smatrale da disperziraju rizik koji prelazi na investitore. Također, prodajom kredita banke dolazile su do novih sredstava kojima su mogle kreditirati klijente te zaraditi kamatu. Proces sekuritizacije ponavljao se u krug omogućivši bankama da s jednakom svotom novca kreditiraju više građana nego što su mogli prije njega.

Jedan od najpoznatijih ekonomista modernog doba, a ujedno i nobelovac Joseph Stiglitz (2009) navodi pet glavnih razloga zbog kojih je došlo do krize u Sjedinjenim Američkim Državama. To su:

1. „Firing the Chairman“, odnosno odluka američkog predsjednika Ronalda Reagana iz 1987. godine da smijeni konzervativnog guvernera FED-a Paula Volckera u korist liberalnije nastrojenog Alana Greenspana.

[8] „Subprime mortgage“ je vrsta hipotekarnog kredita kojim se kreditiraju klijenti s lošim kreditnim standardom. Kao kompenzaciju za veći rizik koji nosi ovakav tip kredita, banke na njega obračunaju veću kamatnu stopu nego kod običnih hipotekarnih kredita.
Dostupno na internetskoj stranici: https://investopedia.com/terms/s/subprime_mortgage.asp (pristupljeno: 16.03.2020.)

2. „Tearing down the Walls“ usvajanje zakona 1999. godine, odnosno ukidanje Glass-Steagall akta kojim se ukida razlika između komercijalnog i investicijskog bankarstva.
3. „Applying the Leeches“ politika Georga W. Busha od 2001. godine koja se očitovala u smanjivanju poreza na dohodak.
4. „Faking the numbers“ krah revizorskog i računovodstvenog sustava 2002. godine
5. „Leting it bleed“ paket sanacijskih mjera koje je pripremio Bushov ministar financija Henry Paulson iz 2008. godine koji je bio izrazito neprofesionalno pripremljen i nedovoljan za ikakve rezultate što dokazuje činjenica da je bio napisan na samo 3 stranice.

2.3. Produbljivanje i vrhunac krize

U prethodnom dijelu spomenuti su neki od razloga koji su stvorili preduvjete za nastanak gospodarske krize. Krajem 2006. godine američko tržište nekretnina doživjelo je svoj vrhunac koje je u 2007. godini najprije počelo stagnirati, a ubrzo i tonuti, ponajprije zbog sloma tržišta drugorazrednih hipoteka, odnosno „subprime mortgages“. Slom na tržištu nekretnina bio je okidač za krizu koja se posljedično pojavila u investicijskim bankama koje je prve pogodila nemogućnost otplate drugorazrednih hipoteka. Unatoč naporima svjetskih vlada da svojim intervencijama vrate tržište u normalu, kriza se otela kontroli krahom Bear Stearnsa, tada pete najveće investicijske banke u Sjedinjenim Američkim Državama. U ožujku je uslijedila sanacija zajedničkim djelovanjem Federalnih rezervi s jamstvima na imovinu u visini 30 milijardi dolara i akvizicijom od strane JPMorgan Chase koja će se također ubrzo naći u problemima.

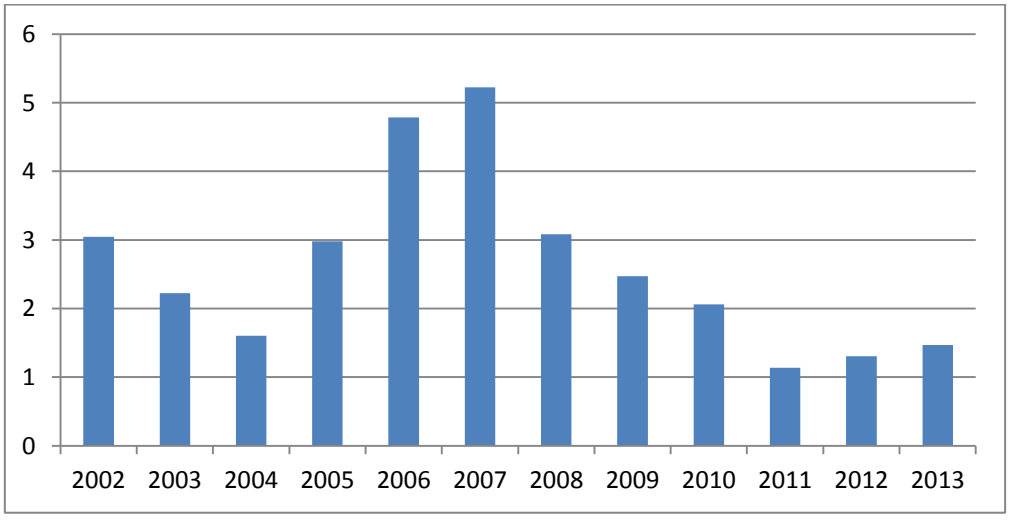
Krajem 2008. godine, točnije 15. studenog 2008. godine, održan je sastank zemalja G20 s naglaskom na temu suočavanja i sprječavanja širenja krize pod nazivom „ Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy“[9]. Zacrtano je ukupno 47 ciljeva, dok je 28 od njih trebalo biti primjenjeno do 31. ožujka 2009. godine. Najvažniji od tih ciljeva bili su:

1. Povećanje regulacije špekulativnih Hedge fondova.

[9]Podatak je preuzet s internetske adrese: https://g20.org/en/g20/documents/2008-Washington-Declaration%20of%20the%20Summit%20on%20Financial%20Markets%20and%20the%20World%20Economy.pdf (pristupljeno: 01.04.2020.).

2. Povećanje transparentnosti na financijskom tržištu.
3. Povećanje nadzora agencija za rejting.
4. Usklađivanje računovodstvenih i revizijskih planova.
5. Preispitivanje dosadašnjih modela upravljanja rizika.
6. Regulacija poreznih oaza.
7. Osiguravanje financijskih sredstava Međunarodnom Monetarnom Fondu kako bi mogao pravovremeno reagirati i odigrati svoju ulogu u sprječavanju krize.
8. Definiranje i evaluacija standarda za složene financijske proizvode.
9. Korištenje fiskalnih mjera za stimuliranje povećanja domaće potražnje.

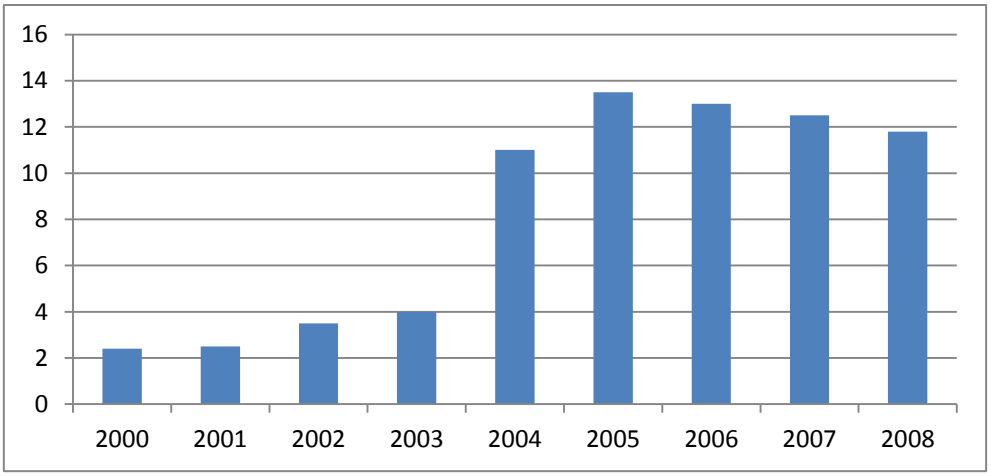
Iz navedenih mjera vidljivo je da su zemlje učesnice G20 težile većoj regulaciji dosad loše i površno reguliranih financijskih derivata i proizvoda. Međutim, mjere su donešene kasno kada je gospodarska kriza već bila na svom vrhuncu, umjesto da su se uvele na samom početku krize. Većina tih mjera nije usvojena na vrijeme, a neke od njih se još uvijek nisu ostvarile poput povećanja nadzora agencija za rejting i regulacije poreznih oaza.

Graf 1: Prikaz realne kamatne stope u vremenskom razdoblje prije, za vrijeme i nakon krize u SAD-u

Izvor: Izrada autora na temelju podataka Svjetske banke (2018)

Kao što je vidljivo na grafu 1, glavna značajka pretkriznog razdoblja je niska kamatna stopa. Uzrok ovoga treba prvenstveno tražiti u politici FED-a koja se provodila prethodnih godina. Kao što je već napisano u prethodnom dijelu, 1987.Godineu FED-u se dogodila smjena. Umjesto dotad konzervativnog Paula Volckera na mjesto guvernera dolazi Alan Greenspan. Liberalnijih misli nego Volcker, Greenspan provodi ekspanzivnu politiku, koja dovodi do smanjenja kamatne stope. Smanjenje kamatne stope imalo je za posljedicu da kreditiranje bude dostupno širem dijelu stanovništva koje do tada nije imalo uvjete za kreditiranje. Kreditiranje šireg dijela stanovništva povećalo je potrošnju, uzrokujući brži rast bruto društvenog proizvoda. Pretkrizne godine obilježava značajan porast drugorazrednih hipoteka, što je ponajprije posljedica snižavanje kamatne stope i liberalizacije uvjeta za odobravanje kredita. Treba imati na umu da realna kamatna stopa iz pretkrizne 2004. godine od 1,6% je najniža u SAD-u od 1978. godine. Benolić (2012) navodi da su ovakvi potezi FED-a bili odgovor na prijeteću deflaciju, rast nezaposlenosti i straha od kontrakcije gospodarske aktivnosti. Gospodarstvo je već dugi niz godina neprekidno napredovalo i strah od usporavanja rasta, pa čak i smanjivanja gospodarske aktivnosti, bio je stalno prisutan. Iz navedenih razloga FED se odlučio na politiku niske kamatne stope. Nikad niže kamatne stope u zadnjih 30 godina te stalni rast cijena nekretnina navodi amerikance na zaduživanje, kupnju nekretnina i stjecanje vlastitog doma iako su njihove mogućnosti otplate bile više nego upitne. Kao što je već navedeno, ove drugorazredne hipoteke (eng. Subprime mortgages) bile su sekuritizane i prodavane dalje na investicijskom tržištu prvenstveno radi disperzije rizika i oslobađanja sredstava za novo kreditiranje kako bi banke ponovno mogle kreditirati građane i poduzeća.

Graf 2: Udio drugorazrednih hipotekarnih kredita u ukupnim hipotekarnim kreditima kroz vrijeme (u postotcima)

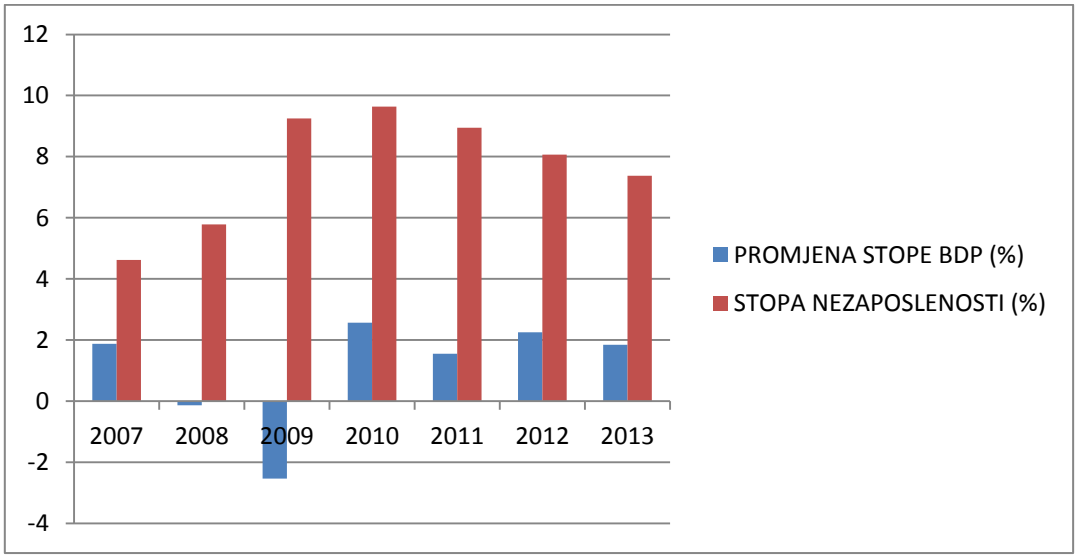
Izvor: Izrada autora na temelju podataka Federal Reserve Bank of San Francisco (2009.)

Kao što se može uvidjeti iz grafa 2, rast udjela drugorazrednih hipotekarnih kredita jako je uočljiv, pogotovo u vremenu neposredno prije i za vrijeme eskalacije krize. Nakon što bi banke prodale svoja potraživanja po drugorazrednim kreditima investicijskim bankama, krediti bi bili pakirani u takozvane „special purpose vehicles“, tj. pakete posebnih namjena te prodavani po fiksnoj kamatnoj stopi. Naravno, prije prodaje i određivanja kamatne stope napravljene su procjene rizika u agencijama posebno zaduženima za to. Zanimljivo je da su ovakvi plasmani često bili ocijenjivani ocjenom AAA[10] koja označava potpuno siguran instrument iako ni sama agencija najčešće nije znala podrijetlo ovakvih plasmana. Nadalje, agencije su u ovim slučajevima češće gledale blagonaklono prema riziku i klijentima su slale podatke kakve je klijent zapravo htio dobiti, jer klijent, u ovom slučaju investicijska banka, želi dobiti odobrenje za akviziciju takvih plasmana, a ukoliko ne dobije zeleno svjetlo od jedne agencije vrlo vjerojatno će se obratiti drugoj. Upravo to je razlog zbog kojeg su agencije često previše optimistično ocijenjivale ovakve pakete kako nebi izgubile svoje klijente i samim time sebi uskratile zaradu.

Završetkom procesa, vrijednosnice su prodavane dalje na tržištu vrijednosnih papira, što se naziva sekuritizacijom. Sekuritizacija je proces emitiranja dužničkih vrijednosnih papira temeljem nekog potraživanja. Ona je prije financijske krize bila primamljivo financijsko

[10]Procjenu rizika vrše specijalizirane agencije od kojih se ističu tri najpopularnije: Fitch Ratings, Moody's i Standard & Poor's gdje se ocjene kreću od AAA koja označava najviši rejting i sigurno ispunjenje kreditnih obveza do D koja označava nemogućnost ispunjavanja financijskih obveza. (Pavković A., Vedriš D.: Redefiniranje uloge agencija za kreditni rejting u suvremenom financijskom sustavu, Zagreb, 2011.)

sredstvo. Bankama je omogućila prodavanje vrijednosnih papira drugorazrednih kredita kojima su istima pristizala sredstva omogućivši im daljnje financiranje. Smatralo se da sekuritizacija rizik prenosi na investitore putem financijskih mehanizama, odnosno da banka koja je prodala svoja potraživanja drugim bankama putem sekuritizacije samim time uklanja rizik nenaplate potraživanja. Nadalje, centralne banke također nisu imale ništa protiv sekutirizacije jer je omogućila da se s istom količinom novca financira sve više i više kreditnih subjekata. Benolić (2012) naglašava da je sekuritizacija bila atraktivna jer je omogućila korištenje financijske poluge. Financijska poluga je ekonomsko načelo koje ističe da se u poslovanju isplati koristiti dugom ukoliko je stopa prinosa veća od kamatne stope koja se plaća na dug. U vremenima niske kamatne stope i kreditiranja s visokom kamatnom stopom logično je koristiti se financijskom polugom. Međutim, problemi korištenja financijske poluge nastaju kada se situacija na tržištu okrene, odnosno kada se stopa prinosa smanji, te kamatna stopa koja se plaća na dug postane veća od stope prinose. Takvi slučajevi se događaju najčešće u gospodarskim krizama kada postoji velika averzija prema kreditiranju i investiranju.

Graf 3: Promjena stope BDPa i stopa nezaposlenosti Sjedinjenih Američkih Država u postotcima u vremenu od 2007. do 2013. godine.

Izvor: Izrada autora na temelju podataka Svjetske banke (2018)

Na grafu 3 vidljivo je kretanje promjene stope BDP-a i stopa nezaposlenosti u Sjedinjenim Američkim Državama kroz krizne godine. Razdoblje 2008. i 2009. godine smatra se vrhuncem krize u SAD-u. U tom periodu vidljiv je pad BDP-a i najviše stope nezaposlenosti u

promatranom periodu. Treba istaknuti kako je upravo tih godina vlada SAD-a i FED zbog opasnosti propadanja nekih od najvažnijih financijskih institucija, direktno sudjelovala u spašavanju istih. Primjerice AIG, jedno od najvećih osiguravajućih društava, spašeno je s 150 milijardi dolara direktno plasiranih od strane države, dok je Citigroup spašen jamstvima u iznosu od preko 300 milijardi dolara i direktnom investicijom u iznosu 20 milijardi dolara. Kriza se tih godina prelila u Europu i ostale dijelove svijeta. Jedan od krivaca takvog brzog prelijevanja krize je i globalizacija, jer su se američke obveznice i dionice američkih kompanija od kojih se nekolicina našla pred propastom nalazile u rukama investitora diljem svijeta. Europski bankarski sustav našao se na koljenima te je u prosincu 2007. godine Europska središnja banka posudila 500 milijardi dolara europskim poslovnim bankama[11]. Mnoge poznate banke našle su se pred kolapsom. Kako bi države spriječile raspad dotad poznatog sistema, uvedena su državna jamstva za štedne depozite, neke od banaka su dokapitalizirane javnim sredstvima, a uvedene su brojne fiskalne i parafiskalne olakšice kako bi se gospodarsvo ponovno pokrenulo. Kriza je posebno pogodila krhka europska gospodarstva koja su i u predkriznim vremenima svoj rast temeljila na zaduženosti. Poznat je primjer Grčke[12], čije su državne obveznice u 2010. godini ocijenjene kao „junk bonds“, odnosno obveznice najnižeg stupnja s najvećom stopom rizika, gdje se se procjenjuje da postoji velika vjerojatnost od nenaplate potraživanja. Zemlja se praktički našla pred bankrotom jer nitko nije htio investirati u državu s tako lošim investicijskim rejtingom. U svibnju iste godine, Europska Unija i Međunarodni Monetarni Fond spašavaju Grčku s kreditom u iznosu 110 bilijuna eura koja je trebala pomoći oporavku zemlje i spriječiti da se kriza prelije i u ostale zemlje Europske Unije. Mlikotić (2011) navodi da je vrijednost poduzetih mjera za ublažavanje i oporavak od gospodarske krize u svijetu oko 4 000 milijardi dolara.

[11]Posuđivanje ovako velike količine novca trebalo je održati europski bankarski sustav i pružiti mu prijeko potrbenu likvidnost. Bio je to odgovor europske banke na slične reakcije FED u Sjedinjenim Američkim Državama.

[12]Kriza u Grčkoj počela je krajem 2009. godine kada su slabosti u ekonomiji i monetarna nefleksibilnost kao članice Eurozone počele izlaziti na vidjelo. Budžetski deficit je bio dva puta veći od predviđenog za 2009. godinu, što je potaklo ostale članice Europske Unije na čelu s Njemačkom na reviziju podataka gdje je otkriveno da je javni dug u 2009. godini povećan za čak 11%. Kriza je prijetila raspadu Europske Unije, pa su Grčkoj u pomoć priskočili Međunarodni Monetarni Fond i Europska Centralna Banka sa dodatnim kreditima s nižim kamatnim stopama, paketima pomoći i otpisom potraživanja po kreditima.

2.4. Kraj krize i njezine posljedice

Krajem 2009. godine dolazi do konsolidacije financijskog sustava u SAD-u. Do tog trenutka više od 3 milijuna Amerikanaca je ostalo bez krova nad glavom (Demiter Reider, 2010). Istodobno, dolazi do oporavka vodećih europskih gospodarstava poput Francuske, Njemačke, Italije i Ujedinjenog Kraljevstva koje polako počinju izlaziti iz recesije[13]. Sami utjecaj krize na svjetsko gospodarstvo puno je veći od dva uzastopna godišnja smanjenja BDP-a koja su se pojavila u 2008. i 2009. godini. Povećana stopa nezaposlenosti, posebno nezaposlenost mladih ljudi, ostat će izrazito velika narednih nekoliko godina. Ovaj je problem bio posebno prisutan kod europskih zemalja najteže pogođenih krizom poput Grčke, Portugala, Italije i Španjolske.

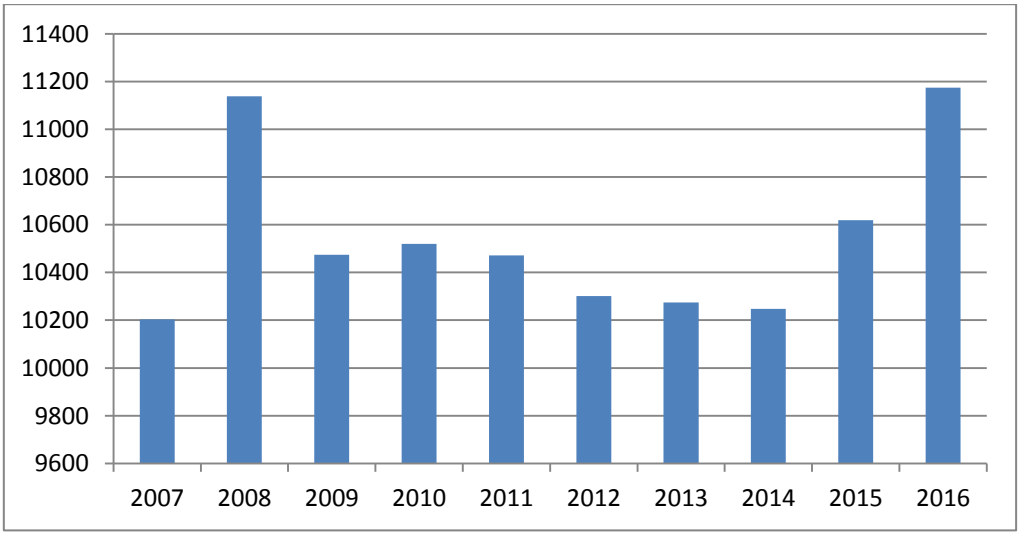
Nakon svake gospodarske krize nameću se pitanja zašto i zbog čega se ista pojavila, koje pogreške su dovele do nje te što treba napraviti kako bi se ista spriječila. Vidljivo je da je slaba regulativa, liberalizacija tržišta i ekspanzivna politika centralnih banaka dovela do balona koji je svojim puknućem krizu s tržišta nekretnina prebacio na cjelokupno svjetsko gospodarstvo. U drugu ruku liberalizacija i ekspanzivna politika uzrokovale su dugogodišnje visoke stope rasta u pretkriznim godinama. Sukob između dva vodeća ekonomska pravca tih je godina bio nikad veći. Konzervativni Keynesijanci[14] zagovarali su veće uplitanje države u tržište, jer je veliki stupanj slobode na financijskim tržištima i doveo do krize velikih razmjera. Liberalni monetaristi[15] smatrali su da se država ne treba uplitati u tržišta jer je tržište najbolji alokator resursa. Jasno je da se optimalno rješenje nalazi negdje između ova dva pravca, pa je tako uvedena stroža regulativa na financijskim tržištima kako bi se ograničile špekulacije, ali i dalje dovoljno liberalna da omoguće svjetskom gospodarstvu napredak. Teško je odgovoriti na pitanje jesu li države naučile nešto iz situacije koja ih je snašla, no zasigurno će taj odgovor dati vrijeme.

[13]Recesija označava pad bruto društvenog proizvoda u dva ili više uzastopnih kvartala.
[14]Naziv za makroekonomsku teoriju čiji je tvorac britanski ekonomist John Maynard Keynes iznesenoj u djelu The General Theory of Employment, Interest and Money iz 1936. godine . Prema njegovoj teoriji privatni sektorčesto zna donijeti odluke koje dovode do neželjenih posljedica za gospodarstvo. Takve posljedice jedino može suzbiti aktivna ekonomska politika vlade preko monetarne politike centralne banke i fiskalne politike.
[15]Monetaristička teorija naglašava kontrolu ponude novca kao ključnu za postizanje traženih ekonomskih ciljeva. Zagovara minimalan utjecaj države na tržište, jer se tržište smatra najboljim alokatorom resursa.

2.5 Gospodarska kriza u Hrvatskoj

Gospodarska kriza je s malim vremenskim odmakom došla i u Republiku Hrvatsku. Uzrok krize u Republici Hrvatskoj su prvenstveno kretanja na makroekonomskoj razini koja ne mogu zaobići malenu i uvozno orijentiranu državu[16] kao što je Hrvatska koja ne ovisi toliko o sebi, nego o događajima u zemljama kojima je najviše orijentirana, tj. zemljama srednje i zapadne Europe te susjednim zemljama s kojima graniči i dijeli najviše ekonomske veze.

Pretkrizno su razdoblje pratili nizak stupanj nezaposlenosti i rast BDP-a temeljenog na zaduživanju, poglavito na zaduživanju stanovništva. Nadolazeća kriza nadovezala se na već prije nastala ratna razaranja, slabo provedenu tranziciju[17] i privatizaciju[18] te promašenu dugoročnu ekonomsku politiku.

Graf 4: BDP po stanovniku (u EUR) u Republici Hrvatskoj kroz godine

Izvor: Izrada autora na temelju podataka Hrvatske Narodne Banke (2018)

Na grafu 4 vidljivo je kretanje hrvatskog BDP-a u razdoblju krize. Ono što je karakteristično za hrvatsko gospodarstvo jest sam podatak da je kriza nastupila relativno kasno u odnosu na druge zemlje Europe i svijeta, ali i to da se zadržala jako dugo za razliku od drugih zemalja.

[16]Pokrivenost uvoza izvozom 2007. godine iznosila je 47,80% dok je 2008. godine iznosila 45,92%. Produbljivanjem krize vidljivo je da je pokrivenost uvoza izvozom rasla pa je tako primjerice 2012. godine iznosila 59,45%, dok je 2013. godine iznosila 58,01%. Razlog tomu je prvenstveno slabija kupovna moć građana i manja potražnja za izvoznim proizvodima jer je hrvatski izvoz ostao na skoro istim razinama dok je uvoz značajno pao (Državni zavod za statistiku).

[17]Tranzicija je pojam kojim se označavaju zemlje koje su u prijelazu iz komandnog gospodarstva u tržišno gospodarstvo.

[18]Privatizacija ili denacionalizacija je pojam koji označava prijenos vlasništva iz državnog u privatni sektor.

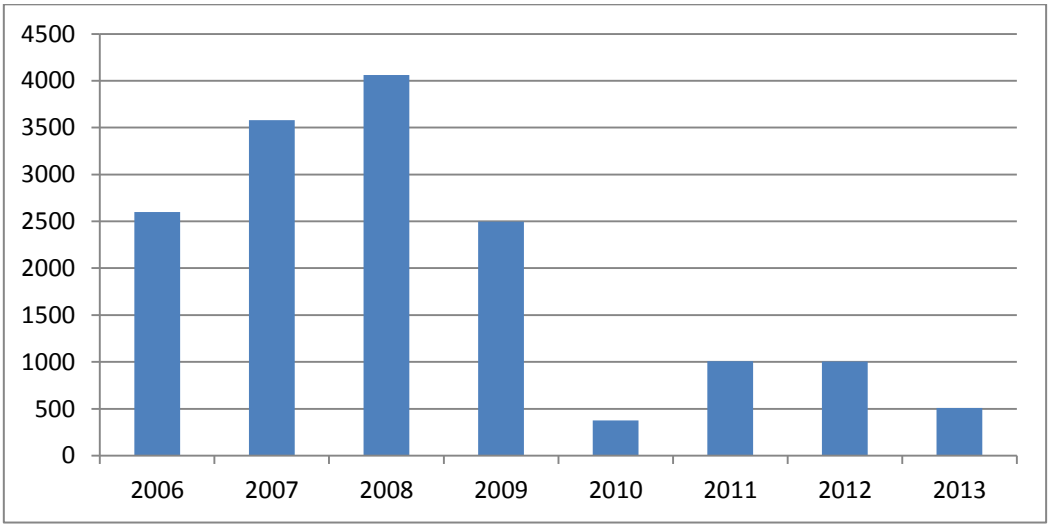
Tako primjerice, razina BDP-a iz 2008. godine je dosegnuta tek u 2016. godini, a kada bi se u ovaj graf uključilo i stopu inflacije koja je u ovom vremenu iznosila u prosjeku 1,86%, došlo bi se do podatka da pretkrizna razina BDP-a nije dostignuta niti 2018. godine kada HNB objavljulje zadnje podatke gdje iznosi da hrvatski BDP po glavi stanovnika iznosi 12621 EUR. Osim već navedenih faktora, poput ratnih razaranja, loše tranzicije i privatizacije, razloge ovakvoj dubokoj krizi treba tražiti i u kasnim i loše provedenim mjerama tadašnje vlade. Krajem veljače 2009. godine vlada na čelu s tadašnjim ministrom financija Ivanom Šukerom predstavlja paket od deset antirecesijskih mjera[19]. Većina tih mjera bila je bez ikakvog značajnijeg učinka na povećanje financijske stabilnosti i gospodarske aktivnosti. Hitno restrukturiranje javnog sektora koje su predlagali stručnjaci nije napravljeno zbog nadolazećih lokalnih izbora, a u lipnju iste godine dotadašnji je premijer Ivo Sanader dao iznenadnu ostavku zbog čega je Crobex[20] zabilježio trenutačni pad od 4,5%. Umjesto rasterećivanja gospodarstva, Vlada se odlučuje na povećanje PDV-a na 23% i uvođenje takozvanog kriznog poreza od 2% na sve primitke od 3000 do 6000 kuna i 4% na one više od 6000 kuna. Primitci se odnose na plaće, mirovine, dividende te udjele u dobiti. Podizanjem poreza Vlada je namjeravala smanjiti fiskalni deficit[21], no namjera je rezultirala gašenjem dijela poduzeća koja nisu mogla podnijeti povećanje poreza u ionako lošoj ekonomskoj situaciji. Smanjivanje broja poduzeća povećalo je nezaposlenost, a samim time i potrošnju što je uzrokovalo daljni pad BDP-a. Mjera podizanja poreza bila je dvosjekli mač. Iako se smanjio fiskalni deficit, rezultirao je lošijom ekonomskom situacijom u državi. Loše provedene mjere za gospodarski oporavak i jačanje krize najviše se očitovalo u smanjenju industrijske proizvodnje, smanjenju gospodarske aktivnosti i padu inozemnih investicija. Trend industrijske proizvodnje je od 2009. do 2012. godine bio u konstantnom padu prosječno 3% godišnje. Najveći je udio obuhvaćala prerađivačka industrija s udjelom od 80% ukupne industrijske proizvodnje, koja je tradicionalno već dugi niz godina najrazvijenija grana hrvatske industrije. Smanjena potražnja za proizvodima uzrokovala je značajan pad proizvodnje u navedenoj industriji, što se odrazilo na pad cjelokupne industrijske proizvodnje u Republici Hrvatskoj. Pad gospodarske aktivnosti posljedica je lančane reakcije koja je došla s krizom. Naime, banke su reagirale povećanjem kamatne stope i strožim uvjetima financiranja za kredite zbog povećanog rizika od nenaplate svojih budućih potraživanja u lošoj gospodarskoj situaciji. Samim time, većina projekata postala je neprofitna i nije došlo do

[19]Dostupno na (https://vlada.gov.hr/vijesti/vlada-rebalans-proracuna-u-drugoj-polovici-ozujka/8636)

[20]Dionički indeks Zagrebačke burze.

[21]Fiskalni deficit označava negativnu razliku državnih prihoda i rashoda.

njihove realizacije. Pad inozemnih investicija najviše se očitovao za vrijeme gospodarske krize u Republici Hrvatskoj.

Graf 5: Inozemna ulaganja u Republiku Hrvatsku od 2006. – 2013. god (u milijunima EUR)

Izvor: Izrada autora prema podacima Raiffeisen Bank (2017.)

Kao što se može primijetiti iz grafa 5, rekordna vrijednost inozemnih investicija u Republiku Hrvatsku 2008. godine iznosila je 4060 milijuna eura, odnosno 4,06 milijardi eura. U samo dvije godine, investicije su se smanjile na jako nisku razinu, to jest, 2010. godine u iznosu od samo 377 milijuna eura, što iznosi niti jednu desetinu iznosa od prije dvije godine. Konstantno povećanje inozemnih investicija u Republici Hrvatskoj u godinama prije krize zasluga je prvenstveno dobre makroekonomske klime tih godina te širenju bankarskih korporacija ka jugoistoku Europe. Dolaskom krize, makroekonomska klima se pogoršala, a banke su prestale sa svojim širenjem. Dodatno, Hrvatska je bila jedna od najpogođenijih zemalja u Europi u ovoj krizi, te investitori nisu željeli ulagati svoje novce u zemlju čije gospodarstvo ne daje nikakve znakove oporavka od krize. Nadalje, spora i komplicirana birokracija bez dobro pripremljenog programa za privlačenje stranih investicija odbila je i ono malo investitora koji su bili spremni uložiti novac u Republiku Hrvatsku.

Kao krizom najmanje pogođena grana pivrede ističe se turizam. U tablici 1 nalaze se podaci o turističkim dolascima i noćenjima 2006. – 2011. godine.

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
UKUPNO DOLASCI	10 384 921	11 162 406	11 260 807	10 934 474	10 604 116	11 455 677
UKUPNO NOĆENJA	53 006 949	56 005 492	57 103 494	56 299 647	56 416 379	60 354 275

Tablica 1: Dolasci i noćenja turista u Republici Hrvatskoj 2006. – 2011. god

Izvor: Izrada autora prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2012.)

Podaci iz tablice 1 potvrđuju da turizam nije bio previše na udaru globalne gospodarske krize. Iako bi za vrijeme krize, prema teorijskim pretpostavkama, građani zbog smanjenog raspoloživog dohotka trebali manje trošiti na putovanja, pa bi samim time i ukupni dolasci i noćenja trebali biti značajno manji, uočljivo je da se u Hrvatskoj to nije dogodilo, nego je pad bio neznatan i turizam se prije svih grana počeo oporavljati (već 2010./2011. godine). Razlog ovome treba tražiti u globalnoj turističkoj ponudi tih godina. Poznato je da je Hrvatska od 1991. do 1995. godine bila pogođena ratnim razaranjima zbog čega turizam u tim godinama praktički nije niti postojao. Da bi se ljudima razbila slika zemlje pogođene ratom trebale su proći godine te su turisti počeli otkrivati Hrvatsku koja se tih godina nazivala skrivenim i netakutnim biserom Europe. U prilog Hrvatskoj kao turističkoj destinaciji išli su i problemi koji su se događali kod njenim glavnih konkurenata Grčke i Turske koje su bile žestoko pogođene ekonomskom krizom pa se odlazak u te zemlje nije preporučavao, dok su kod zemalja Sjeverne Afrike poput Egipta, Tunisa i Maroka izbijali nemiri te se također nije preporučavao odlazak zbog sigurnosnih razloga.

Hrvatska iz krize počinje izlaziti tek krajem 2014. godine, nakon dugih 6 godina razdoblja mješavine stagnacije i gospodarskog pada. Treba naglasiti kako je veliki podstreh izlasku iz krize donijelo jačanje europskih zemalja koje su zbog rasta kupovne moći počele više kupovati robu iz drugih zemalja, pa je samim time i izvoz robe iz Republike Hrvatske

porastao. Zbog istog ovog razloga i akumulacije kapitala narasle su i inozemne investicije te dolazak turista u Republiku Hrvatsku. Ova tri navedena faktora su pokrenula gospodarstvo koje od tada bilježi prirast BDP-a uz padanje nezaposlenost.

3. Metode mjerenja industrijske koncentracije

3.1. Pojam industrijske koncentracije

Industriju čini skupina poduzeća sa zajedničkim obilježjima. Ukoliko se promatra sa stajališta ponude, industriju sačinjavaju poduzeća koja proizvode određeni proizvod ili nude usluge koje imaju zajednička obilježja. Također, ako poduzeća nude isti proizvod ili uslugu, nadovezuje se da dijele i istu ili sličnu tehnologiju za proizvodnju određenog proizvoda ili usluge. Kada se na industriju gleda sa strane potražnje, onda se može definirati kao skupina poduzeća koja dijeli iste kupce, odnosno natječe se na istom tržištu za određene kupce. Može se zaključiti da industriju čine poduzeća koja proizvode proizvode čija je križna elastičnost potražnje velika, tj. proizvode koji su jedan drugome – supstituti.

Na industrijsku koncentraciju utječu dva čimbenika. Prvi je apsolutni broj svih poduzeća koji djeluju u određenoj industriji. Drugi čimbenik je distribucija tržišnog udjela svakog određenog poduzeća u toj industriji.

Ukoliko industriju obilježava velik broj sudionika u kojem niti jedan sudionik nema izrazitu nadmoć nad ostalim članovima, tada pričamo o fragmentiranoj industriji. Fragmentiranu industriju karakteriziraju: niske ulazne barijere, niske izlazne barijere, nedostatak ekonomije obujma i nedostatak krivulje iskustva, proizvodnja nediferenciranih proizvoda. Zbog niskih ulaznih i izlaznih barijera ovakav tip industrije karakterizira velik broj poduzeća, a nedostatak ekonomije obujma i krivulje iskustva onemogućava da jedno ili nekoliko poduzeća dođe u poziciju monopola, odnosno oligopola.

S druge strane, konsolidirana je industrija tip industrije u kojoj dominira jedno ili nekoliko poduzeća. U konsolidiranoj industriji, za razliku od fragmentirane, posluje malen broj poduzeća koji zauzimaju veći tržišni udio. Nadalje, konsolidiranu industriju karakteziriraju visoke ulazne i izlazne barijere te visoka međuovisnost poduzeća. Zbog visoke međuovisnosti, svaka promjene cijene ili outputa jednog poduzeća utječe na ostala poduzeća u industriji. Zbog ovih karakteristika konsolidirane industrije, često se događa da nekoliko poduzeća koja su podjednaka po svojoj moći počnu voditi rat cijena, odnosno snižavanje cijena do minimuma, nadajući se da će na taj način uništiti preostale konkurente i uspostaviti monopol[22] nad industrijom. Naravno, ovakav rat za rezultat daje jedino snižavanje profita u

[22]Tip tržišne strukture gdje djeluje samo jedan proizvođač koji ima potpunu moć u kreiranju cijena i kreira ih na način kako bi maksimalizirao svoj profit. Kao razlozi nastanka monopola najčešće se navode: kontrola inputa, ekonomska efikasnost (korištenje ekonomije obujma), koncesija na određenom tržištu, prevelika ulazna barijera.

industriji. Međutim, moguć je i obratan scenarij: da nekoliko vodećih poduzeća u industriji prešutno dogovore povećanje cijena uz smanjivanje ukupnog outputa kako bi sebi priskrbili veće profite. Bain (1968) smatra da oligopol[23] nastaje kada minimalno dva proizvođača koja imaju relativno velike tržišne udjele prepoznaju svoju međuovisnost s drugim proizvođačima, te zaključuje kako veća industrijska koncentracija povlači za sobom i veću uzajamnu ovisnost proizvođača jednog o drugome, ali i veću vjerojatnost primjene prešutnih i tajnih dogovora u pogledu zajedničkog interesa.

Nadalje, jasno je da postoje brojne prednosti i nedostatci kako velike tako i male industrijske koncentracije, zbog čega nije moguće dati odgovor je li industrijska koncentracija poželjna ili nepoželjna. Za dati takav zaključak, prvo treba detaljno razmotriti industriju i njene karakteristike. McConnell i Brue (1996) navode sljedeće prednosti visoke industrijske koncentracije:

1. Ekonomija obujma. Ukoliko je proizvodna tehnologija dovoljno visoko razvijena, samo najveći proizvođači mogu postići niže troškove po jedinici proizvoda, radi toga što povećanjem proizvodnje fiksni trošak po jedinici proizvoda smanjuju na minimum, te samim time ponuditi nižu cijenu od konkurencije koja nije u stanju iskoristiti ekonomiju obujma.
2. Superiorni proizvodi. Monopolisti su stekli svoju dominaciju nad ostatkom konkurenciju tako što su ponudili kvalitetniji i bolji proizvod od ostalih.
3. Tehnološki progres. Industrije koje su koncentriranije i omogućuju nekoliko poduzeća veće profite, samim time omogućuju istima da višak sredstava ulože u razvoj tehnologije za proizvodnju još boljeg proizvoda.
4. Podcijenjena konkurencija. Unutar koncentrirane industrije, postoji samo nekoliko jakih konkurenata koji konkuriraju međusobno jedan s drugim. Zbog toga se može reći da konkurencija u takvim industrijama nije posebno jaka. No, ovakve industrije često moraju konkurirati i sa srodnim industrijama koje proizvode supstitute za njihove proizvode.

Isti autori navode i nedostatke visoke industrijske koncentracije:

1. Neučinkovitost alokacije resursa. Monopolisti i oligopolisti nastoje maksimizirati svoj profit tako da smanjuju output da bi povećali jediničnu cijenu svojih proizvoda i

[23]Tržišna struktura u kojoj djeluje malen broj proizvođača koji zauzimaju cjelokupno ili velik dio tržišta. Oligopol također karakteriziraju visoke ulazne barijere zbog čega i djeluje malen broj proizvođača, dok je glavna karakteristika oligopola da poduzeća svoje poteze temelje na potezima svojih konkurenata.

samim time sebi priskrbili veći profit po jedinici proizvoda. Output je puno manji nego što bi bio da se tržište nalazi u strukturi savršene konkurencije. Kupci nemaju izbora jer na tržištu ne postoje konkurenti i prisiljeni su kupiti proizvode po višim cijenama nego što bi se formirale na tržištu savršene konkurencije.

2. Nejednakost u primanjima. Ukoliko na tržištu postoje visoke ulazne barijere koje onemogućuju drugim poduzećima ulazak na tržište, monopolisti i oligopolisti mogu ostvariti veće profite jer znaju da ne postoje poduzeća koja su u stanju ući u industriju i postati im konkurencija.
3. Neprogresivnost. Kao što je već spomenuto, zbog ekstra profita poduzeća mogu ulagati u istraživanje i razvoj proizvoda, no također zbog nedostatne konkurencije poduzeća nisu primorana ulagati u razvoj proizvoda jer ne postoji konkurencija koja bi ih poticala na efikasnost.
4. Politička opasnost. Novac i moć su uvijek išli jedno s drugim. Zbog toga velike korporacije koje crpe profite iz svog povlaštenog monopolističkog ili oligopolističkog položaja mogu raditi pritisak na političku vlast u nastojanju da zadrže svoju povlašenu poziciju.

3.2. Koncentracijski omjer

Koncentracijski omjer – CR (eng. Concentration ratio) jedna je od najčešće korištenih mjera za izračun koncentracije u literaturi. Razlog njegove široke primjene leži u njegovoj jednostavnosti izračuna. Slabost ovakvog načina izračuna koncentraciji je što zanemaruje manja poduzeća u industriji koja najčešće uopće nisu uzeta u razmatranje jer omjer po svojoj prirodi izračuna uzima u obzir samo odabrana najveća poduzeća u određenoj industriji. Koncentracijski omjer predstavlja udio „k“ najvećih poduzeća u određenoj industriji. Izračunava se formulom:

$$CRk \sum_{i=1}^{k} si$$

gdje je:

k – broj poduzeća čiji udio izračunavamo od ukupnog broja poduzeća

s – udio i–tog poduzeća

Pojedinačni udio i-tog poduzeća izračunavamo sljedećom formulom:

$$s = \frac{q}{Q}$$

gdje je:

q – prihod i-tog poduzeća

Q – ukupni prihod na tržištu

Umjesto prodaje, mogu se koristiti i drugi ekonomski pokazatelji kao što su profit, broj zaposlenih, imovina, tržišna kapitalizacija i slično.

Prije izračuna koncentracijskog omjera nužno je poredati sva poduzeća prema padajućim vrijednostima te odrediti za koliki broj poduzeća će se izračunati omjer. U praksi se najčešće rade koncentracijski omjeri za četiri ili osam najvećih poduzeća u navedenoj industriji (Tipurić, Kolaković i Dumičić, 2003). Omjer se kreće u rasponu od 0 do 1. Ukoliko omjer ima vrijednost 0, tada je na tržištu prisutan beskonačan broj jednakih poduzeća. S druge strane, ako omjer poprima vrijednost 1, tada odabrana poduzeća uzeta u obzir prilikom izračunavanja koncentracijskog omjera, čine ukupan broj poduzeća u industriji. Kako bi interpretacija bila jednostavnija CR se množi sa 100 kako bi se dobio postotak udjela na određenom tržištu. Upravo se iz Tablice 2 vidi interpretacija rezultata za dobivene rezultate CR_4[24]indeksa.

[24]Broj u indeksu nam govori za koji broj najvećih poduzeća se računa koncentracijski omjer.

CR_4	Razina konkurencije
0	Savršena konkurencija
0-40	Konkurentno tržište ili monopolistička konkurencija
40-60	Labavi oligopol ili monopolistička konkurencija
>60	Čvrsti oligopol ili monopol

Tablica 2: Razina konkurencije kod CR_4

Izvor: Maurizio Naldi, Marta Flamini: The CR_4 index and the interval estimation of the Herfindahl – Hirschman Index: an empiciral comparison (2014)

Tablica 2 prikazuje razina CR_4 indeksa koje odgovaraju određenim tržišnim strukturama, odnosno prikazuju razine konkurencije. Ukoliko indeks iznosi 0, tada udio 4 najveća poduzeća iznosi 0, te se smatra da je tržište u savršenoj konkurenciji jer postoji jako velik broj poduzeća sa zanemarivim tržišnim udiom. Ukoliko udio 4 najveća poduzeća iznosi preko 60, tada je riječ o čvrstom oligopolu ili monopolu, a preciznije informacije o kojoj tržišnoj strukturi je riječ treba potražiti pručavajući zasebno udio svakog od 4 najveća poduzeća u industriji.

3.3 Herfindahl-Hirschamn indeks HHI

Najpoznatiji indeks od svih pokazatelja industrijske koncentracije je Herfindahl-Hirschman indeks (HHI). Ime je dobio prema ekonomistima Orrisu Herfindahlu i Albertu Hirschamu koji su zaslužni za pronalazak navedenog indeksa. HHI indeks koristi se kao relevantna mjera za gotovo sva mjerenja industrijske koncentracije. U skladu s tim, indeks se koristi i prilikom odobravanja spajanja ili pripajanja društava gdje na osnovu veličine i promjene indeksa nakon spajanja Agencija za Zaštitu Tržišnog Natjecanja odobrava ili onemogućuje spajanje, odnosno pripajanje. HHI indeks se izračunava na sljedeći način:

$$HHI = \sum_{i=1}^{n} s_{i^2}$$

gdje je:

s - udio i-tog poduzeća na tržištu

n – ukupan broj poduzeća na tržištu

HHI indeks kreće se u rasponu od 1/n do 1. Najnižu vrijednost indeks doseže kada su sva poduzeća jednake veličine, odnosno vrijednost poprima veličinu 1/n, recipročnu vrijednost broju svih poduzeća na tržištu. Ukoliko poprima vrijednost 1, tada je riječ o monopolu. Za razliku od koncentracijskog omjera, HHI indeks uzima u obzir sva poduzeća koja se nalaze na određenom tržištu. Zbog svog načina izračuna, odnosno kvadriranja tržišnog udjela svakog poduzeća na tržištu, kod HHI indeksa se stavlja naglasak na veća poduzeća u industriji. Najveći nedostatak HHI indeksa je zanemarivanje manjih poduzeća na tržištu, pogotovo onim koji imaju tržišni udio manji od 1%. U tablici 3 nalazi se interpretacija rezultata HHI indeksa.

HHI	Razina koncentracija
<0.15	Slabo koncentrirano tržište
0.15-0.25	Umjereno koncentrirano tržište
>0.25	Jako koncetrirano tržište

Tablica 3: HHI indeks i razina koncentracije tržišta

Izvor:Maurizio Naldi, Marta Flamini: The CR_4 index and the interval estimation of the Herfindahl – Hirschman Index: an empiciral comparison (2014.)

Kao što i sama tablica prikazuje, ako HHI indeks iznosi ispod 0,15 tada je riječ o slabo koncentriranom tržištu. Za vrijednosti navedenog iznosa od 0,15 do 0,25 razina koncentracije je umjerena, dok se za sve vrijednosti koje prelaze 0,25 smatra da je riječ o jako koncentriranom tržištu. U Sjedinjenim Američkim Državama prilikom spajanja ili pripajanja banaka FED definira vrijednost HHI-ja koji nakon spajanja ili pripajanja ne smije prijeći 0,18, odnosno promjena vrijednosti indeksa ne smije biti veća od 0,02. Ukoliko jedna ili obje vrijednosti prijeđu gore navedenu, smatra se da bi pripajanje ili spajanje tih dviju banaka narušilo tržišnu ravnotežu, te će njihov zahtjev biti odbijen.

3.4 Entropija

Entropija je jedan od pokazatelja koji se često rabe prilikom izračunavanja koeficijenta industrijske koncentracije, a izračunava se na sljedeći način:

$$E = -\sum_{i=1}^{n} s_i \, log_2 s_i$$

gdje je

s – udio i-tog poduzeća na tržištu

n – ukupan broj poduzeća na tržištu

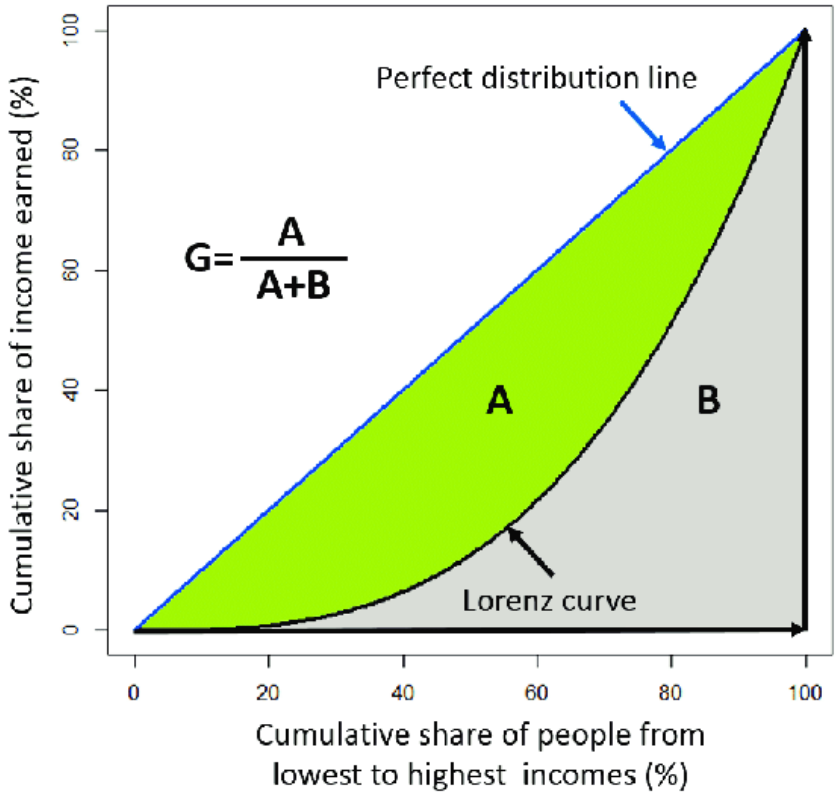
Vrijednost indeksa E (entropije) kreće se između 0 i $\log_2 n$ te nije ograničena intervalom [0,1]. Najnižu vrijednost indeks entropije poprima u slučaju monopola, kada tržišni udio jednog poduzeća iznosi ukupni tržišni udio. U tom slučaju vrijednost entropije iznosi 0. U slučaju savršene konkurencije, točnije kad su tržišni udjeli svih poduzeća jednaki i zanemarivi jedan naspram drugog, tada vrijednost entropije poprima vrijednost $\log_2 n$. Za razliku od HHI i koncentracijskog omjera, mjera entropije daje relativno veliku važnost malim poduzećima zbog svog specifičnog načina izračuna koji naglašava broj poduzeća koji djeluju na tržištu.

3.5. Lorenzova krivulja i Ginijev koeficijent

Lorenzova krivulja je grafički prikaz stupnja (ne)jednakosti u distribuciji promatrane varijable. Naziv je dobila po američkom statističaru M. O. Lorenzu koji je 1905. godine krivulju predložio kao sredstvo usporedbe nejednakosti dohotka u Sjedinjenim Američkim Državama. Na horizontalnoj osi prikazuju se kumulativni postotci populacije, dok se na vertikalnoj osi prikazuju kumulativni postotci dohotka poredani od najnižeg prema najvišem.

Ginijev koeficijent je mjera nejednakosti distribucije koja je naziv dobila prema talijanskom statističaru Corradu Giniju. Što je Ginijev koeficijent veći, veća je i nejednakost distribucije. Ginijev koeficijent je izveden iz Lorenzove krivulje i njegove vrijednosti se nalaze između 0 i 1. Koeficijent nejednakosti distribucije mjeri se na način da vrijednost 0 odgovara savršenoj jednakosti dohotka, tj. da svi promatrani članovi imaju jednaki dohodak i njihova distribucija odgovara krivulji pod nagibom od 45 stupnjeva. S druge strane, vrijednost 1 odgovara

savršenoj nejednakosti dohotka, odnosno sav dohodak se nalazi u rukama jednog člana, dok ostali promatrani članovi ne ostvaruju nikakav dohodak. Vrijednost Ginijevog koeficijenta 0 odgovarala bi tržištu savršene konkurencije, a vrijednost od 1 bi prikazivala monopolističko tržište.

Slika 1: Lorenzova krivulja i Ginijev koeficijent[25]

Na slici 1 detaljno je objašnjena Lorenzova krivulja i Ginijev koeficijent. S obzirom da je njena najšira upotreba u analizi nejednakosti distribucije dohotka, tako je napravljeno i na navedenoj slici. Na osi apscisa nalaze se kumulativni postotci populacije, a na osi ordinata kumulativni postotci dohotka poredani od najnižeg prema najvišem dohotku. Plavom bojom označena je krivulja savršene distribucije, odnosno krivulja koja odgovara jednakoj distribuciji dohotka među populacijom. Ukoliko se Lorenzova krivulja preklapa sa krivuljom savršene distribucije, tada se govori o savršenoj, odnosno jednakoj distribuciji dohotka. Lorenzova krivulja je označena crnom bojom. Pod slovom „A“ označena je površina između

[25]Slika je preuzeta s internetske stranice: www.researchgate.net/figure/Lorenz-curve-and-Gini-coefficient-G_fig1_319861192 (pristupljeno: 26.4.2020.).

krivulja savršene distribucije i Lorenzove krivulje. Pod slovom „B“ označena je površina između Lorenzove krivulje i osi apscisa. Ginijev koeficijent iznosi A/(A+B). U formuli i slikovitom prikazu se najbolje vidi povezanost Lorenzove krivulje i Ginijevog koeficijenta. Što je Lorenzova krivulja udaljenija od krivulje savršene distribucije i što je veća površina pod slovom „A“, to je Ginijev koeficijent veći, i sukladno tome, veća je i nejednakost distribucije dohotka.

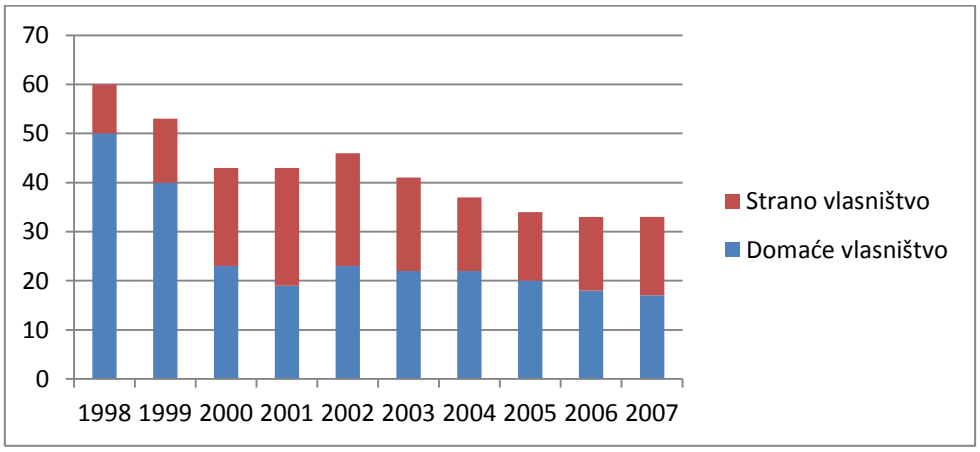
4. INDUSTRIJSKA KONCENTRACIJA BANKARSKOG SEKTORA ZA VRIJEME GOSPODARSKE KRIZE U REPUBLICI HRVATSKOJ

U ovom dijelu rada, s ciljem testiranja hipoteza zadanih u početnoj fazi istraživanja analizirat će se podaci o koncentraciji i broju banaka u Republici Hrvatskoj kroz razdoblje koje je prethodilo krizi, krizno razdoblje i razdoblje nakon krize. Na osnovu rezultata dobivenih iz istraživanja, navedene hipoteze će se potvrditi ili odbaciti.

4.1. Podaci o broju sudionika i koncentraciji na bankarskom tržištu po razdobljima

4.1.1. Podaci o broju sudionika i koncentraciji u razdoblju prije krize

U ovom dijelu rada analizirat će se kretanje hrvatskog bankarskog sektora od 1998. do 2007. godine. U analizu će biti uključeno kretanje ukupnog broja banaka, koncentracijski omjer i HHI indeks kao relevantna mjera za mjerenje industrijske koncentracije[26].

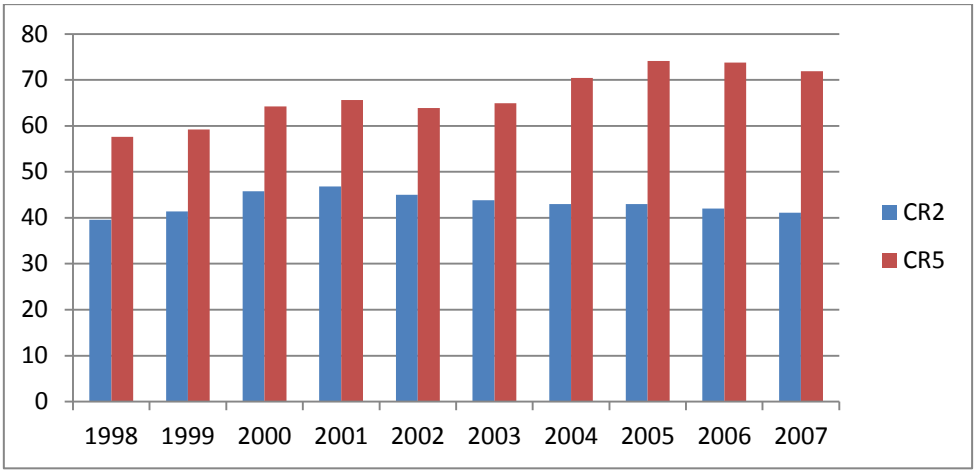
Graf 6: Kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2007. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2001., 2004. i 2008. god.)

Na grafu 6 može se uočiti kako su u Hrvatskoj od 1998. godine do 2007. godine značajne dvije tendencije. Prva se odnosi na smanjivanje broja banaka, dok je druga da vlasništvo nad

[26]HHI indeks je uzet kao relevantna mjera jer je najreprezentativniji indeks za mjerenje industrijske koncentracije, a koristi ga i HNB u svojim izvještčima koja su korištena kao literatura

bankama prelazi iz domaćih u ruke stranih vlasnika. Nestabilnost industrijske strukture, promjene u broju, veličini i strukturi banaka tipični su za kretanja u bankarskoj industriji svih tranzicijskih zemalja koje su se nakon skoro pa pola stoljeća otvorile utjecaju vanjskog kapitala. Sve do 1998. godine broj banaka se povećava kada dolazi do prevrata u industriji. Počinje smanjivanje broja banaka koje nestaju na dva načina: (1) spajanjima ili pripajanjima banaka i (2) gašenjem u procesu likvidacije. Već je sljedeće godine stečaj izvršen nad nekolicinom banaka[27]. Takav trend nastavljen je i iduće godine kada stečaj proglašavaju još četiri banke[28]. Razdoblje idućih godina obilježeno je većinom akvizicijama gdje su veće banke pripajale manje ili pak spajanje dviju i više banaka u jednu. Strane banke su najčešće ulazile na hrvatsko tržište na način da bi kupile banku, samim time i njenu imovinu i poslovnice diljem zemlje kako bi sebi uštedile vrijeme i novac potreban za izgradnju široke mreže poslovnica. Samim time, nastavljen je trend smanjivanja broja banaka u Republici Hrvatskoj, pa tako u ovom desetogodišnjem periodu imamo konstantan trend pada broja banaka, osim u 2002. godini kada je broj banaka narastao. Razlog za ovakav rast i izuzetak u trendu u 2002. godini je prerastanje štedionica u banke[29].

Graf 7: CR_2 i CR_5 omjer hrvatskog bankarskog sektora prema udjelu aktive od 1998. – 2007. godine

[27]Glumina banka, Gradska banka, Ilirija banka, Komercijalna banka, Neretvanska gospodarske banka, Promdei banka i Županijska banka, izvor: Hrvatska Narodna Banka

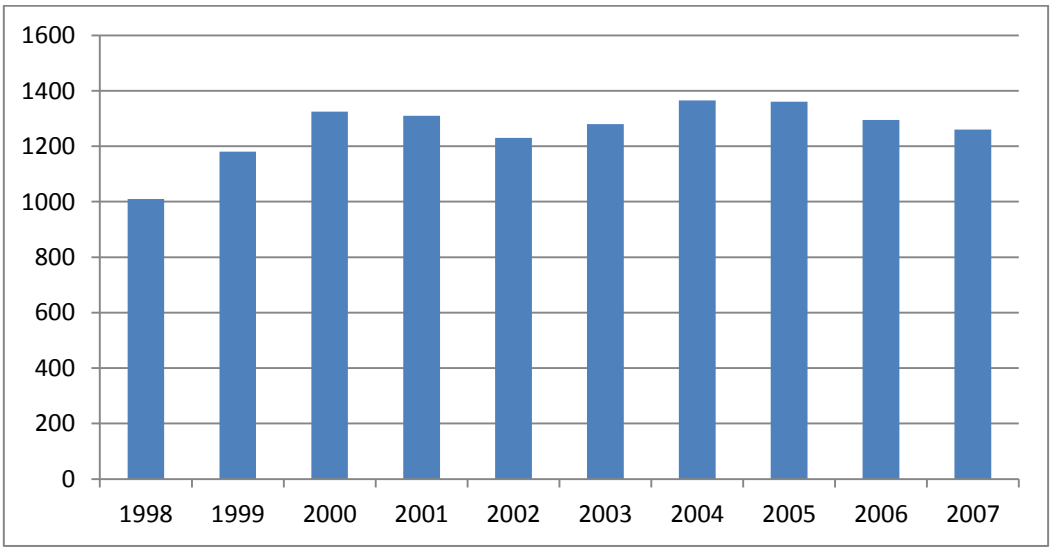
[28]Agroobrtnička banka, Cibalae banka, Hrvatska gospodarska banka i Trgovačko-turistička banka, izvor: Hrvatska Narodna Banka

[29]Sedam novih banaka je 2002. godine dobilo odobrenje za rad kao banke i ušlo u bankarski sustav, a do tada su poslovale kao štedionice (Banka Brod d.d., Banka Kovanica d.d., Banka Sonic d.d., Križevačka banka d.d., Splitsko-dalmatinska banka d.d., Zagorska banka d.d. i Prva obrtnička banka d.d.), izvor: Hrvatska Narodna Banka

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (1999. – 2008.)

Na grafu 7 prikazan je koncentracijski udio dviju i pet najvećih banaka u Republici Hrvatskoj prema udjelu aktive u ukupnoj aktivi svih banaka. Udio dviju najvećih banaka (Privredne Banke Zagreb i Zagrebačke banke) se od početka promatranog razdoblja do 2002. godine povećavao nakon čega je uslijedio blagi, ali kontinuirani pad aktive dviju najvećih banaka. Nadalje, uočljivo je da je CR_5 od početka promatranog razdoblja narastao za 14,3 postotnim poena iako je CR_2 nakon raznih oscilacije ostao praktički jednak kao na početku razdbolja. Iz navedenih podataka zaključuje se da je udio sljedeće tri najveće banke u razdoblju od 1998. do 2007. godine značajno narastao.

Usporedivši prethodni graf sa ovime, primjećuje se da je u razdoblju kada je bio zabilježen najveći pad ukupnog broja banaka (1998. – 2001. god), ujedno bio i najveći rast aktive dviju najvećih banaka. U idućim godinama, kada je nastupila konsolidacija na tržištu i pad je usporen, počeo se povećavati koncentracijski udio sljedeće tri najveće banke.

Graf 8: HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema imovini od 1998. do 2007. godine

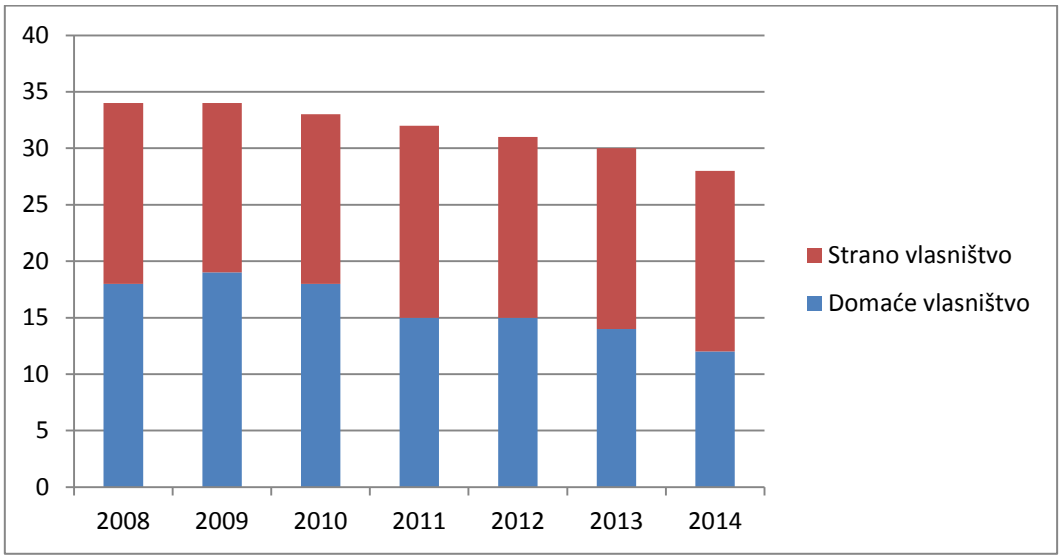
Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2001., 2004. i 2008. godine)

Graf 8 prikazuje HHI indeks industrijske koncentracije prema imovini od 1998. do 2007. godine. Kao što je već rečeno u ranijem dijelu rada, HHI indeks je najčešće korištena i najreprezentativnija mjera koncentracije industrije bankarskog sektora. Korištena je i od strane Hrvatske Narodne Banke prilikom godišnjeg objavljivanja podataka o bankarskoj industriji te je stoga korištena i u ovom radu. HNB primjenjuje smjernice Europske komisije za ocjenjivanje horizontalnih koncentracija koja navodi da se pri horizontalnim koncentracijama ne javlja zabrinutost tijela za zaštitu tržišnog natjecanja ukoliko HHI indeks iznosi između 1000 i 2000, a promjena koncentracije je ispod 250[30]. Također, navedena mjera koristi se i prilikom utvrđivanja ravnopravnosti tržišnog natjecanja u industriji. Za sve vrijednosti ispod 1500, smatra se da je industrija slabo koncentrirana. Dobiveni rezultati pokazuju da u periodu od 1998. do 2007. godine vrijednost HHI indeksa hrvatske bankarske industriji ni jednom nije prešla navedeni iznos, što znači da je riječ o slabo koncentriranoj industriji, točnije o industriji u kojoj niti jedna od navedenih banaka nije uspjela steći značajniju prednost u odnosu na druge banke. Iako je u navedenom periodu broj banaka skoro pa prepolovljen, indeks se nije drastično mijenjao. Razlog tomu leži u samoj prirodi izračuna HHI indeksa i događajima u industriji. Zbog prirode svog izračuna, HHI indeks daje na važnosti većim bankama sa većim udjelom imovine, dok zanemaruje manje sudionike na tržištu. Treba napomenuti da je jedna od karakteristika hrvatske bankarske industrije ranih devedesetih godina 20. stoljeća veliki broj manjih banaka koje su svoj položaj na tržištu našle specijalizacijom za određene klijente bilo svojim geografskim položajem ili djelatnosti koju su klijenti obavljali. Niti jedna od navedenih banaka nije imala značajniji tržišni udio na tržištu jer su se specijalizirale za usko tržišno područje. U analiziranom desetogodišnjem razdoblju dolazi do propadanja tih banaka, pa iako se broj banaka u razdoblju prepolovio, industrijska koncentracija se nije uvelike mijenjala zbog navedenog načina izračuna HHI indeksa koji daje prednost velikim banka s većim tržišnim udiom. Kako se tržišni udio banaka koje su bile vodeće na tržištu i zauzimale najveći tržišni udio nije uvelike mijenjao, tako se i HHI indeks nije puno promijenio od stanja na početku promatranog razdoblja.

4.1.2. Podaci o broju sudionika i koncentraciji za vrijeme krize

U ovom dijelu rada analizirat će se kretanje broja i industrijska koncentracija banaka u Republici Hrvatskoj za vrijeme gospodarske krize od 2008. do 2014. godine.

[30]Ružić Tatjana (2006): Kontrola koncentracija u hrvatskome bankarskog sustavu. Zagreb, Hrvatska Narodna Banka, str 39.

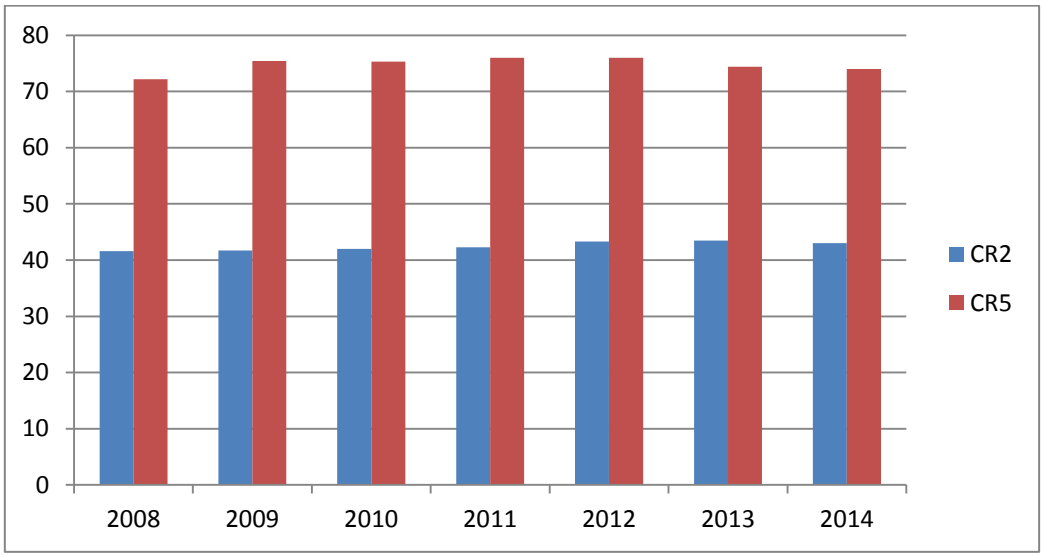

Graf 9: Kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2014. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2009. - 2015. godine)

Na grafu 9 prikazano je kretanje broja banaka i struktura vlasništva kroz krizne godine u Republici Hrvatskoj. Trend prelaska vlasništva iz ruku domaćih vlasnika (najčešće države) u ruke stranih vlasnika nastavljen je i u ovom periodu. Tako se 2011. godine, prvi put u povijesti, događa da je broj banaka u stranom vlasništvu veći od onoga u domaćem vlasništvu. Također, ponovno je pokrenut trend opadanja broja banaka koje posluju na tržištu, nakon zaustavljanja koje je nastupilo u 2005., 2006. i 2007. godini. Pad broja banaka bio je lagan, ali kontinuiran, baš kao i promjena strukture vlasništva. Ova se dva trenda najbolje uočavaju promatrajući podatke na početku i na kraju razdoblja. Na kraju 2008. godine u Republici Hrvatskoj poslovale su 34 banke, od čega je njih 18 bilo u domaćem, a 16 u stranom vlasništvu. Na kraju promatranog perioda, tj. u prosincu 2014. godine, na istom tržištu poslovalo je 28 banaka, od čega 12 u domaćem vlasništvu i 16 u stranom vlasništvu. Usporedivši navedene podatke s grafom 5 koji prikazuje inozemna ulaganja u Republiku Hrvatsku u razdoblju od 2006. do 2013. godine gdje je vidljivo da su u periodu krize inozemna ulaganja bila na rekordno niskim razinama, dolazi se do zaključka kako je kriza većinom utjecala na smanjivanje broja banaka u domaćem vlasništvu, a čak trećina banaka u domaćem vlasništvu nije preživjela krizu. Broj banaka u stranom vlasništvu ostao je jednak kroz cijelo razdoblje (16), osim 2009. i 2010. godine kada je bilo 15 banaka u stranom

vlasništvu, te 2011. godine kada je bilo 17 banaka u stranom vlasništvu. Krizu su bolje preživjele banke u stranom vlasništvu, koje su prije svega mogle računati na pomoć banke matice u svojim matičnim zemljama, ali su imale i uređenije poslovanje nego banke u domaćem vlasništvu. Većina domaćih banaka koje su propale za vrijeme gospodarske krize su bile manje banke koje su bile specijalizirane za određeno geografsko područje ili za određenu gospodarsku djeltanost. Specifičnost tih banaka je da su uvelike ovisile o državi koja je nerijetko bila i u vlasničkoj strukturi takvih banaka. Druga specifičnost takvih banaka je loša diverzifikacija portfelja[31] i velika ovisnost o određenim klijentima.

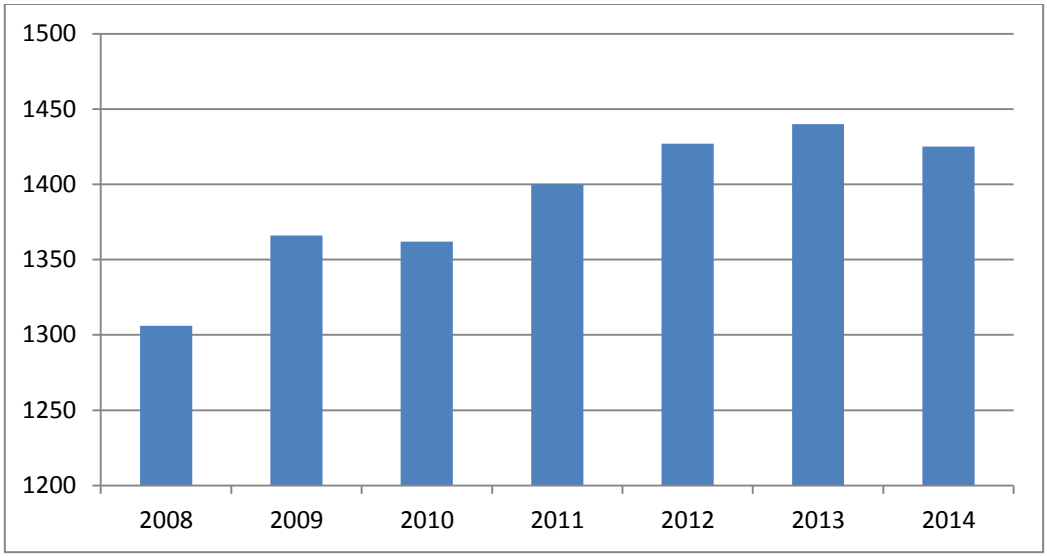
Graf 10: CR_2 iCR_5 omjer hrvatskog bankarskog sektora prema udjela aktive od 2008. do 2014. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2009. – 2015. godine)

Na grafu 10 prikazan je koncentracijski omjer dviju i pet najvećih hrvatskih banaka prema udjelu aktive u ukupnoj aktivi svih banaka u godinama kada je gospodarske kriza zahvatila Republiku Hrvatsku. Relativno značajniji pomak CR_5 omjera dogodio se na početku krize. Važno je napomenuti da se tada dogodio i najveći pad BDP-a te je kriza šokirala hrvatsko gospodarstvo. U 2009. godini udio aktive dviju najvećih banaka je narastao za 0,1 postotni bod, dok se značajniji rast dogodio u udjelu aktive pet najvećih banaka gdje je rast iznosio 3,2

[31]Diverzifikacija portfelja je metoda upravljanja rizikom koja uključuje ulaganja u različitu imovinu kako bi se smanjio rizik i ovisnost portfelja o jednoj vrsti imovine.

postotna boda na 75,4%. Naime, u navedenoj godini dogodilo se pripajanje tada devete banke po veličini aktive (Slavonska Banka d.d., Osijek) petoj banci po veličini aktive (Hypo Alpe-Adria-Bank d.d., Zagreb). Upravo je navedeno pripajanje najznačajnije utjecalo na rast CR_5 omjera. Kroz ostatak krize oba promatrane omjera se nisu značajnije mijenala, te su ostala na skoro pa istom iznosu kao i na početku krize.

Graf 11: HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema aktivi od 2008. do 2014. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2009. – 2015. godine)

Na grafu 11 vide se promjene HHI indeksa koncentracije hrvatske bankarske industrije mjerenog prema aktivi u razdoblju od 2008. godine do 2014. godine. U tom razdoblju gospodarska kriza pogodila je Republiku Hrvatsku. Iz grafa 11 vidi se da je HHI indeks aktive ostvario pomak prema većoj vrijednosti u odnosu na početak promatranog razdoblja.

HHI indeks aktive, odnosno imovine banaka, u 2008. godini iznosio je 1306 jedinica. Kriza je navedene godine došla u hrvatsko gospodarstvo, samim time suzila se kreditna aktivnost banaka. Rezultat toga bilo je povećanje koncentracije aktive u rukama velikih banaka što je uzrokovalo rast indeksa u odnosu na prethodnu godinu. Nepovoljna kretanja u gospodarstvu nastavila su se i u 2009. godini. Usprkos tome, ukupna aktiva banaka povećala se za 2,2% u odnosu na 2008. godinu (HNB). HHI indeks aktive porastao je na 1366 jedinica. Rast indeksa uzrokovan je već spomenutim pripajanjem Slavonske banke d.d, banci Hypo Alpe-Adria-

Bank d.d, tada petoj po veličini banci u Republici Hrvatskoj. Domaći bankovni sustav u 2010. godini ostao je relativno stabilan. Međutim, nekolicina je manjih banaka bila suočena s ozbiljno narušenim rezultatima poslovanja[32]. Smanjeno kreditiranje još je uvijek bilo odgovor banaka na krizu koja je narušila kredibilitet poduzeća i stanovništva. Svakako, važno je napomenuti kako je ukupna imovina banaka ostala gotovo nepromijenjena. Te godine pokrenut je prisilan proces likvidacije Obrtničke Štedne Banke d.d, te joj je oduzeta dozvola za rad. Unatoč tome, imovina malih banaka je osjetno više rasla (11,2%), nego imovina srednje velikih i velikih banaka čija je imovina porasla za 3,2% odnosno 2,6%. Upravo je veliki rast imovine malih banaka uzrokovao smanjenje indeksa na 1362 jedinice. Lagani oporavak kreditne aktivnosti i blagi pad nenaplativih potraživanja uzrokovali su rast imovine banaka u 2011. godini za 4,2%. Suprotno od prethodne godine, rast imovine je ovaj put bio većinom u rukama velikih banaka koje su svoj rast temeljile na zaduživanju i podršci svojih stranih vlasnika i korporacija. Razina HHI indeksa je narasla, ali i dalje ostala umjerena (1400), ponajprije zahvaljujući relativno velikom broju banaka koje su poslovale na području Republike Hrvatske. Više od trećine banaka u 2012. godini poslovalo je s gubitkom[33], a ako se tome pridoda da su, uz iznimku jedne srednje banke, sve ostale dolazile iz područja manjih banaka, jasno je da je produbljena kriza najviše utjecala na najmanje banke koje nisu imale dovoljno velikih kapital, niti diverzificiran portfelj, a nisu mogle računati niti na podršku svojih matičnih banaka kao većina banaka koje su se nalazile u stranom vlasvništvu, a bile su dijelom velikih bankovnih korporacije.

Na bankarskom tržištu je bio prisutan visok stupanj diferencijacije koji je posebno izišao na vidjelo u kriznim vremenima kada su se banke podijelile na nekolicinu velikih, koje su imale i dalje dobre rezultate, i ostale pretežno manje banke koje su se teže nosile s krizom. Pad imovine banaka u 2012. godini iznosio je 1,7%. Koncem godine, Međimurska banka d.d., pripojena je Privrednoj banci Zagreb d.d. Pripojena je banka bila dvanaesta po veličini banka na tržištu i jedna od najjačih malih banki u Republici Hrvatskoj. Samim time, porastao je i HHI indeks aktive na 1427 jedinica. U 2013. godini imovina banaka je pala drugu godinu zaredom. Rezultat je to izlaska Centar Banke d.d. iz tržišta nad kojom je otvoren stečajni postupak. Osim izlaska navedene banke, na tržištu nije bilo značajnijih kretanja pa je indeks blago porastao na 1440 jedinica. Nastavak trenda pada imovine banaka nastavljen je i u 2014. godini kada je ista pala za 0,7%. Iako je krajem godine nad Nova bankom d.d. pokrenut

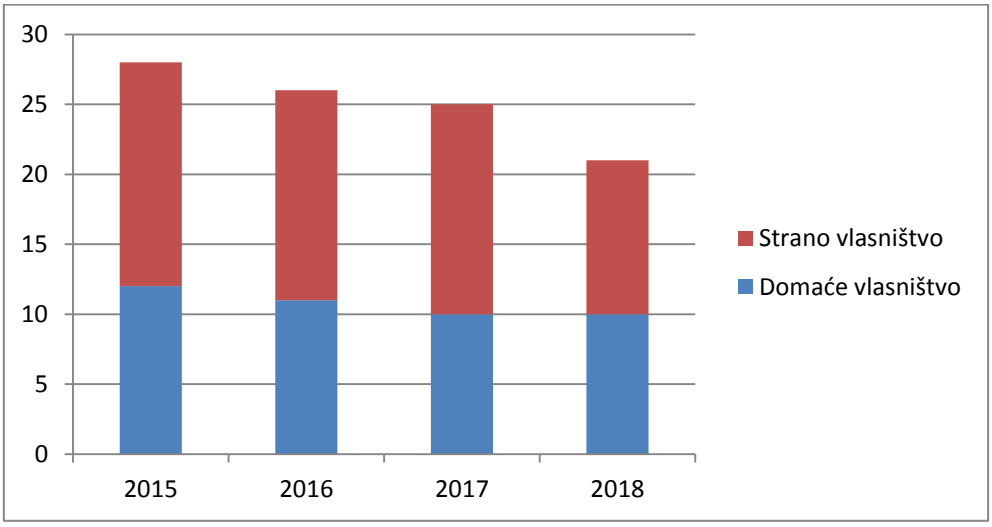
[32]Detalje potražiti na HNB: Bilten o bankama, broj 22.
[33]Detalje potražiti na HNB: Bilten o bankama, broj 26.

stečajni postupak, a Banco Popolare Croatia d.d. pripojena OTP banci Hrvatska, vrijednost HHI indeksa aktive su pale na 1425 jedinica prvenstveno zbog povećanja imovine srednjih banaka nauštrb velikih banaka.

U prvom analiziranom razdoblju od 1998. do 2007. godine vidljivo je da je HHI indeks aktive porastao za 250 jedinica, no rast je bio nejednolik i stihijski. Za sami rast najvažniji događaji su se dogodili na početku razdoblja, kada je zabilježen najveći rast indeksa, zahvaljujući ponajprije likvidaciji određenih banaka i pripajanjima koja su se odigrala u bankarskoj industriji. Od 2005. godine HHI indeks aktive počinje opadati i taj trend se nastavlja do 2007. godine. U promatranom razdoblju krize indeks je ponovno počeo rasti. Na početku razdoblja, 2008. godine iznosio je 1306 jedinice, da bi na kraju razdoblja, 2014. godine iznosio 1425 jedinice. Rast iznosi 119 jedinica u apsolutnim terminima, odnosno 9,11% u relativnim terminima. Najveći rast ostvaren je u 2009. godini, kada je indeks narastao za 60 jedinica, na 1366. Pad indeksa zabilježen je samo u dva razdoblja, 2010. i 2014. godine na kraju promatranog razdoblja. Rast je u ostalim godinama bio prilično stabilan i konstantan sa ne prevelikim odstupanjima. Rekordna razina indeksa ostvarena je u 2013. godini kada je isti iznosio 1440 jedinica.

4.1.3. Podaci o broju sudionika i koncentraciji nakon krize

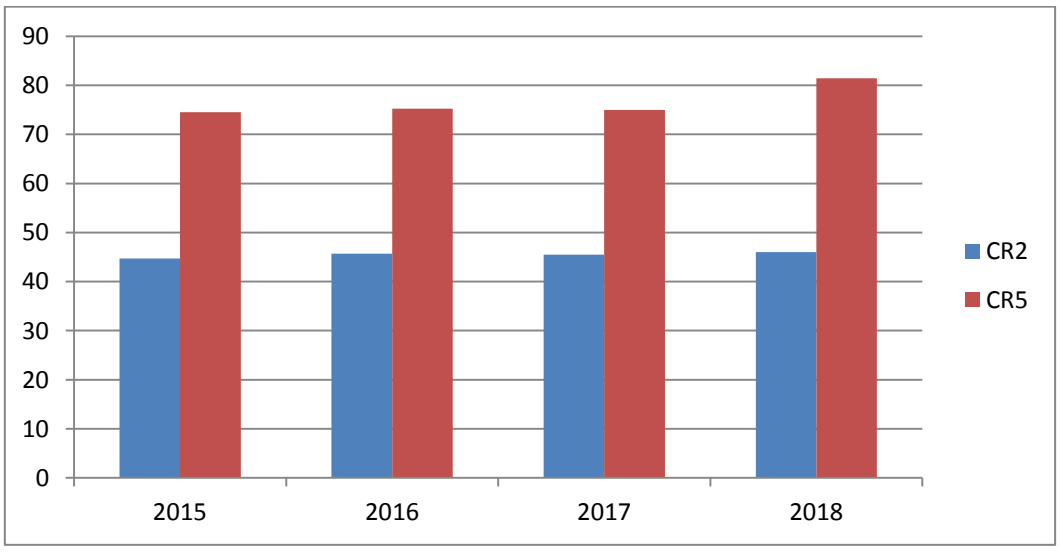
Kroz ovaj dio rada obradit će se podaci o broju banaka i kretanju industrijske koncentracije nakon gospodarske krize.

Graf 12: Kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 2015. do 2018. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2016. – 2019. godine)

U odnosu na kraj 2014. godine, u Republici Hrvatskoj krajem 2015. godine nije bilo promjena u ukupnom broju banaka koje posluju na tržištu i pružaju kreditne usluge. No, početkom listopada iste godine otvoren je postupak sanacije Jadranske banke d.d. zbog njene regionalne važnosti. U 2016. godini broj banaka se smanjio sa 28 na 26 radi otvaranja stečajnog postupka nad Bankom splitsko-dalmatinskom d.d. i pripajanja BKS bank d.d. svojoj matici BKS bank AG[34]. U 2017. godini nastavlja se trend blagog smanjivanja broja banaka pa tako imamo jednu banku manje nego prethodne godine radi postupka likvidacije Štedbanka. Kroz 2018. godinu hrvatsko bankarsko tržište obilježavali su stečajni postupci, likvidacija i pripajanja. Tako je već u ožujku iste godine otvoren stečajni postupak u Tesla štednoj banci, dok je u lipnju započeo postupak likvidacije Primorske banke[35]. Krajem godine su se dogodila dva pripajanja, koji su broj banaka u 2018. godini svele na 21 banku. Prvo je u listopadu Veneto banka pripojena Privrednoj banci Zagreb, da bi u prosincu Splitska banka bila pripojena OTP banci Hrvatska[36]. Trend pripajanja se nastavio i u 2019. godini kada je napokon Jadranska banka pripojena Hrvatskoj poštanskoj banci.

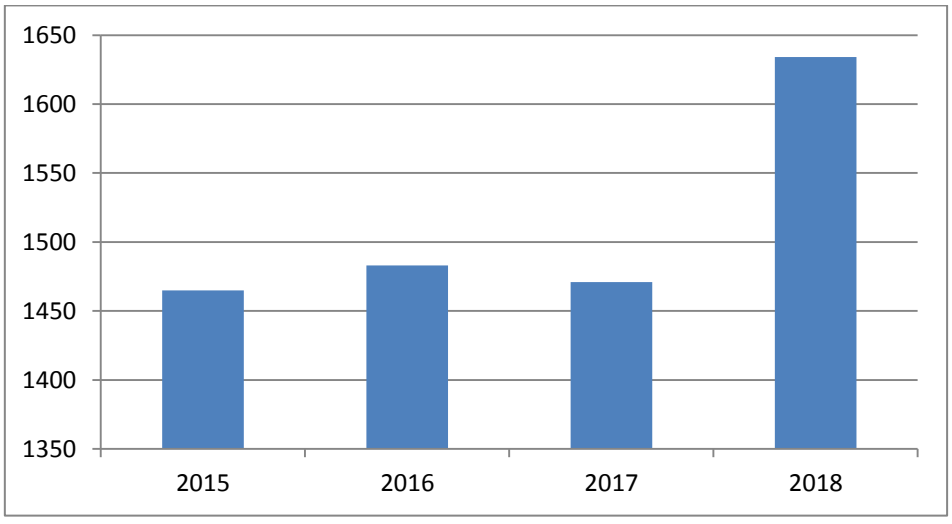

[34]Detaljnije informacije potražiti u HNB: Bilten o bankama, broj 30, kolovoz, 2017. godine.
[35]Detaljnije informacije potražiti u HNB: Bilten o bankama, broj 31, rujan, 2018. godine.
[36]Detaljnije informacije potražiti u HNB: Bilten o bankama, broj 31, rujan, 2018. godine.

Graf 13: CR_2 iCR_5 omjer hrvatskog bankarskog sektora prema udjela aktive od 2015. do 2018. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2016. – 2019. godine)

Iako se ukupna imovina banaka u 2015. godini u odnosu na 2014. godinu smanjila za 1,8 mlrd. kuna ili 0,5%, koncentacijski omjer imovine dviju najvećih banaka se povećao u odnosu na prethodnu godinu za 1,7 postotni poen te iznosi 44,7% ukupne imovine banaka. Također, imovina pet najvećih banaka u 2015. godini iznosi 74,5% što predstavlja rast od 0,5 postotnih poena u odnosu na prethodnu godinu. Iz navedenih podataka vidljivo je da unatoč ukupnom smanjenu imovine banaka u Republici Hrvatskoj, dvije najveće banke su ipak povećale svoju imovinu. U 2016. godini ostvaren je blagi rast oba pokazatelja. CR_2 se povećao na 45,7%, dok je CR_5 iznosio 75,2% ukupne imovine svih banaka. U 2017. godini rast pokazatelja se zaustavio i uslijedila je stagnacija, da bi u 2018. godini uslijedio rast oba pokazatelja. CR_2 je narastao na 46%, dok je veliki rast ostvaren kod pokazatelja CR_5 gdje je udio imovine prvih pet najvećih banaka u Republici Hrvatskoj iznosio 81,4% ukupne imovine banaka, što iznosi rast od 6,4 postotna poena. Ovakav rast treba ponajprije tražiti u pripajanjima među bankama u navedenoj godini koja su uzrokovala porast promatranih indeksa.

Graf 14: HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema imovini od 2015. do 2018. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Hrvatske Narodne Banke (2016. – 2019. godine)

U 2015. godini nastavljen je trend pada ukupne imovine hrvatskih banaka već četvrtu godinu zaredom (za 0,5%) ponajprije radi konverzije kredita u švicarskim francima u eurske kredite, te radi prodaje nenaplativih potraživanja. HHI indeks imovine je na kraju 2015. godine iznosio 1465 jedinica, što iznosi rekordnu razinu u posljednjih dvadeset godina. U 2016. godini već petu godinu zaredom nastavljen je trend pada ukupne imovine hrvatskih banaka (za 1,2%). Razlog ovome treba tražiti poglavito u tome što je u promatranoj godini napravljena glavnina konverzija kredita iz švicarskih franaka u eure, te izlaska dviju banaka iz sustava. HHI indeks aktive u promatranom se razdoblju pomaknuo prema gore na razinu od 1483 jedinice te se približio razini kada bi hrvatsko bankarsko tržište mogli proglasiti umjereno koncentriranim. U 2017. godini prekinut je trend pada imovine banaka, pa je ostvaren rast od 0,7%. Na rast imovine najviše je utjecala dokapitalizacija OTP banke Hrvatska povodom preuzimanja Splitske banke čija je dokapitalizacija bila značajnija od imovine koja je izgbuljena likvidacijom Štedbanke. Razdoblje pada i stagnacije imovine banaka napokon je prekinuto u 2018. godini, kada je ista narasla za osjetnih 4,4%. Već spomenuto smanjivanje broja banaka uzrokovano provedbom triju pripajanja te jednog stečaja i likvidacije uzrokovalo poremećaje na bankarskom tržištu. Smanjivanje broja banaka, pripajanja koja su se dogodila u industriji uzrokovala su da HHI indeks aktive, koji je do tada dugi niz godina rastao blago, odjednom se poveća na 1634 jedinica, ujedno i rekordnu razinu indeksa u svim promatranim periodima. Samim time, hrvatsko bankarsko tržište je prešlo iz slabo koncentriranog u umjereno koncentrirano tržište.

4.2. Interpretacija rezultata istraživanja

U ovom dijelu rada, testirat će se hipoteze postavljene u početnoj fazi istraživanja. Metodološki aspekt istraživanja predstavljen je u prvom potpogavlju ovog dijela. Drugo potpoglavlje sadrži testiranje hipoteza, dok se u posljednjem dijelu ovog poglavlja donosi zaključak o rezultatima istraživanja.

4.2.1. Metodologija istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja prikupljeni su i analizirani podaci o broju sudionika i industrijskog koncentraciji bankarskog tržišta u periodu od 20 godina, koji uključuje

pretkrizno razdoblje, razdoblje gospodarske krize i razdoblje nakon gospodarske krize. Korišten je sekundarni izvor podataka od Hrvatske Narodne Banke.

U analizi podataka korištene su metode grafičkog i tabelarnog prikazivanja gdje su prikazane vrijednosti broja sudionika na bankarskom tržištu i industrijska koncentracija mjerena HHI indeksom aktive banaka. Na temelju tih podataka, zadane hipoteze će se potvrditi ili odbaciti.

4.2.2. Testiranje hipoteza

U ovom dijelu rada biti ispitani rezultati istraživanja i shodno tome testirane hipoteze postavljenje na početku rada.

H.1 U vrijeme gospodarske krize broj sudionika na bankarskom tržištu se smanjuje, odnosno povećava se industrijska koncentracija.

U testiranju ove hipoteze usporedit će se podaci dobiveni u grafu 9 i podaci dobiveni u grafu 11. Naime, graf 9 prikazuje kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2014. godine. Iz grafa je vidljivo da se broj banaka u Republici Hrvatskoj od početka krize kontinuirano smanjuje. Na početku razdoblja, 2008. godine na tržištu su poslovale 34 banke, da bi kraj krize i 2014. godinu dočekalo 28 banaka. Treba imati na umu da je u godinama koje su prethodile krizi, hrvatski bankarski sustav doživio blagu konsolidaciju na tržištu gdje se broj banaka nije značajnije mijenjao, što se najbolje vidi na grafu 6, da bi početkom krize ponovno započeo pad broj banaka koje posluju u Republici Hrvatskoj. Nadalje, graf 11 prikazuje HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema aktivi od 2008. do 2014. godine. Razdoblje prije kriza obilježila je relativno stabilna razina HHI indeksa, koji je u godinama koje su prethodile krizi počeo opadati, što se vidi na grafu 8. Uvidom u podatke dobivene u grafu 11 vidljivo je da je dolazak krize značajno utjecao na kretanja HHI indeksa aktive u hrvatskom bankarskom sektoru. Kao što je pretkrizno razdbolje obilježila relativno stabilna razina HHI indeksa i opadanje u zadnjih nekoliko godina prije dolaska krize (2005., 2006., 2007. godina), tako je i krizno razdoblje obilježilo značajni pomak HHI indeksa aktive prema gore. Tako primjerice, 2008. godine HHI indeks iznosio je 1306 jedinica, da bi već iduće godine skočio na 1366 jedinica, a 2013. godine kada je indeks bio rekordan, iznosio 1440 jedinica, da bi promatrano razdoblje završio na 1425 jedinica.

Na temelju analiziranih podataka koji su sažeti u ovom dijelu, a dublje analizirani u poglavlju 4.1, potvrđuje se prva istraživačka hipoteza, odnosno da se u vrijeme gospodarske krize broj sudionika na bankarskom tržištu smanjuje, tj. povećava se industrijska koncentracija.

H.2 Nakon gospodarske krize očekuje se povećanje broja sudionika na bankarskom tržištu i pad industrijske koncentracije.

Protekom gospodarske krize povećava se obujam gospodarskih aktivnosti. Svoje uporište hipoteza ima upravo činjenici da postoji visoki stupanj korelacije između gospodarskog aktiviteta i bankarskih usluga, odnosno da povećanjem gospodarske aktivnosti povećava se i aktivnost banaka, gdje mnoge banke nalaze svoju priliku za širenje na tržištu. U testiranju ove hipoteze usporedit će se podaci dobiveni iz grafa 12 i grafa 14. Graf 12 prikazuje kretanje broja banaka i strukturu vlasništva u Republici Hrvatskoj od 2015. do 2018. godine. Na njemu je vidljivo da je trend smanjivanja broja banaka zadržan i nakon gospodarske krize. U 2015. godini na tržištu je poslovalo 28 banaka, da bi u 2018. godini na tržištu poslovala 21 banka. Povoljnija gospodarska situacija nije pridonijela povećanju broja banaka, nego se dogodio nastavak trenda smanjenja broja banaka koji se u Republici Hrvatskoj događa od samostalnosti. S druge strane, graf 14 prikazuje HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema imovini od 2015. do 2018. godine. Iz navedenog grafa vidljivo je da je HHI indeks aktive u 2015. godini iznosio 1465 jedinica, što iznosi rast od 40 jedinica u odnosu na prethodnu, 2014. godinu, da bi u 2016. godini indeks ponovo narastao na 1483 jedinice. U 2017. godini dogodio se pad HHI indeksa aktive, da bi posljednju promatranu godinu (2018.) obilježio značajan rast indeksa na 1634 jedinica, čime hrvatsko bankarsko tržište prvi put premašuje vrijednost od 1500 jedinica i samim time prelazi iz slabo koncentriranog u umjereno koncentrirano tržište.

Na temelju analiziranih podataka koji su sažeti u ovom dijelu, a dublje analizirani u poglavlju 4.1 odbacuje se druga istraživačka hipoteza – da će se nakon krize broj sudionika na bankarskom tržištu povećati, a industrijska koncnetracija će se smanjiti.

4.2.3. Zaključak o rezultatima istraživanja

S obzirom na rezultate istraživanja, može se zaključiti da je gospodarska kriza utjecala na smanjivanje broja banaka i povećanje industrijske koncentracije u hrvatskom bankarskom sektoru. Druga postavljena hipoteza da će nakon krize doći do povećanja broja banaka i

smanjivanja industrijske koncentracije se pokazala neistinita. Razlog tomu treba tražiti u prirodi hrvatskog bankarskog sektora, kojeg od samog početka analiziranog razdoblja prati tendencija smanjivanja broja banaka koje na njemu posluju. Godine 1998. u Hrvatskoj posluje 60 banaka, da bi na kraju analiziranog razdoblja, odnosno 2018. godine poslovala 21 banka. Nekolicina manjih banaka nastalih privatizacijom su jednostavno bile premalene da bi mogle odgovoriti na izazove modernog tržišta i nisu mogle parirati većim bankama koje su se s godinama sve više nalazile u stranom vlasništvu, točnije u rukama međunarodnih bankarskih korporacija. Navedene manje banke su najčešće bile pripojene većim društvima, spajale su se s drugim društvima ili su bile likvidirane. Hrvatski bankarski sektor od početka je pratio nerealno velik broj banaka koje posluju na njemu, da bi se s vremenom taj broj počeo smanjivati i na kraju došao do brojke od 21 banke u 2018. godini. Analizirani HHI indeks koncentracije aktive hrvatskog bankarskog sektora od 1998. godine do 2018. godine pokazuje da je u tom dvadesetgodišnjem periodu HHI indeks aktive porastao sa 1000 jedinica 1998. godine na 1634 jedinica 2018. godine, čime je hrvatska bankarska industrija prešla iz stupnja niske koncentracije u stupanj umjrene koncentracije. Rast HHI indeksa aktive nije toliko velik koliki je i pad broja banaka na tržištu. HHI indeks aktive nije rastao ni blizu proporcionalno padu broja banaka zbog razloga što većina banaka koje su bile likvidirane su bile iz grupe malih banaka čija aktive nije bila dovoljno velika da bi značajnije utjecala na promjenu HHI indeksa. Nadalje, strane banke koje su ulazile u tržište najčešće pripajanjima manjih banaka su se pozicionirale na tržištu kao srednje velike banke, dok dvije najveće banke (Zagrebačka banka d.d i Privredna Banka Zagreb d.d) od početka 1998. godine do 2018. godine nisu uspjele ostvariti veći rast koji bi pridonio ekstremnom povećanju HHI indeksa aktive.

5. ZAKLJUČAK

U radu je provedena dubinska analiza hrvatskog bankarskog tržišta u radzbolju od 1998. do 2018. godine s ciljem istraživanja postavljenih hipoteza. Vidljivo je da je gospodarska kriza imala utjecaj na kretanja u gotovo svim gospodarskim sektorima u Republici Hrvatskoj. Najmanje pogođeni dio gospodarstva bio je turizam, koji je osjetio blagi pad i ubrzo se vratio na pretkrizne razine. Utjecaj gospodarske krize u bankarskom sektoru vidljiv je najviše kroz propadanja manjih banaka koje su tijekom krize bile ili pripojene većim društvima ili pak likvidirane zbog nemogućnosti podmirenja svojih obveza. Trend smanjenja broja banaka i povećanja industrijske koncentracije mjerene HHI indeksom aktive nastavljen je i u godinama nakon krize, te se može zaključiti da je navedeni trend zapravo postao obilježje hrvatskog bankarskog tržišta u posljednjih dvadeset godina. Provedeno istraživanje pokazalo je da prva postavljena hipoteza se pokazala istinitom, odnosno da je gospodarska kriza utjecala na smanjivanje broja sudionika na bankarskom tržištu i povećanje industrijske koncentracije. Druga postavljena hipoteza da će nakon krize broj banaka porasti, a istodobno doći do smanjivanja industrijske koncentracije radi pozitivne korelacije gospodarskog aktiviteta i bankarskih usluga se pokazala neistinitom zbog već spomenutog dugogodišnjeg trenda smanjivanja broja banaka u Republici Hrvatskoj.

LITERATURA

1. Bain J.S. (1968): Industrial Organization, *John Wiley & Sons, Hoboken.*
2. Baletić, Z. (2009): Kriza i antikrizna politika, *Ekonomski pregled*, 60 (1-2), str. 95-111.
3. Benolić M. (2012): Svjetska ekonomska kriza: razvoj, utjecaj na Republiku Hrvatsku i subjektivni stavovi studenata, *Pravnik*, 46(92), str. 118-139.
4. Državni zavod za statistiku (2012): Turizam. Dostupno na interntskoj adresi: https://dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/Sl-1491.pdf
5. Državni zavod za statistiku (2008-2013): Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom.
6. Federal Reserve Bank of San Francisco (2009): Subprime mortgage statistics. Dostupno na internetskoj adresi: https://www.frbsf.org/education/publications/doctor-econ/2009/december/subprime-mortgage-statistics/
7. G20 (2008): Declaration Summit on Financial Markets and the World Economy. Dostupno na internetskoj adresi: https://g20.org/en/g20/documents/2008-Washington-Declaration%20of%20the%20Summit%20on%20Financial%20Markets%20and%20the%20World%20Economy.pdf
8. Investopedia (2020): Subprime mortgage definition. Dostupno na: https://investopedia.com/terms/s/subprime_mortgage.asp
9. Hrvatska Narodna Banka (2001-2019): Bilten o bankama, broj (1-32)
10. Hrvatska Narodna Banka (2018): Ekonomski Indikatori. Dostupno na: https://hnb.hr/documents/20182/121813/h-ekonomski_indikatori.xlsx/c29372bf-0fc0-e472-41e4-6853925244f8?t=1589552013060
11. Keynes M.J. (1936): The General Theory of Employment, Interest and Money, *Palgrave Macmilan*.
12. McConnell C.R., *Brue* S.L. (1996): Economics: Principles, Problems and Policies, *McGraw-Hill,Inc*.
13. Mlikotić S. (2011): Globalna financijska kriza – uzroci, tijek i posljedice, *Pravnik* 44 (89), str. 81-100.
14. Naldi M., Flamini M. (2014): The CR_4 index and the interval estimation of the Herfindahl – Hirschman Index: an empiciral comparison.

15. Narodne novine (2019): Zakon o dopunama Zakona o kreditnim institucijama, Narodne novine d.d. Zagreb br. 70.
16. Raiffeisen Bank (2017): Inozemna ulaganja u Republiku Hrvatsku. Dostupno na: https://www.rba.hr/en/-/u-2016-izravna-strana-ulaganja-1-706-mil-eura
17. Research Gate: Lorenz curve and Gini coefficient. Dostupno na: www.researchgate.net/figure/Lorenz-curve-and-Gini-coefficient-G_fig1_319861192
18. Ružić T. (2006): Kontrola koncentracija u hrvatskome bankarskog sustavu. *Zagreb, Hrvatska Narodna Banka*, str 39.
19. Stiglitz J. (2009): Capitalist fools, *Vanity Fair* 51(1), str. 48.
20. Tipurić D., Kolaković M., Dumičić K. (2003): Koncentracijske promjene hrvatske bankarske industrije u desetogodišnjem razdoblju (1993-2002).
21. Vlada Republika Hrvatske (2009): Vlada donijela paket antirecesijskih mjera. Dostupno na internetskoj adresi: https://vlada.gov.hr/vijesti/vlada-rebalans-proracuna-u-drugoj-polovici-ozujka/8636
22. World Bank (2018): GDP growth (annual %) – United States. Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2013&locations=US&start=2007
23. World Bank (2018): Real interest rate (%) – United States. Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.RINR?end=2013&locations=US&start=2002
24. World Bank (2018): Unemployment total (%) – United States. Dostupno na: https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=2013&locations=US&start=2007
25. World Bank (2019): Market capitalization of listed domestic companies. Dostupno na: http://data.worldbank.org/indicator/CM.MKT.LCAP.CD?start=2007

POPIS SLIKA, GRAFOVA I TABLICA

SLIKE:

Slika 1: Lorenzova krivulja i Ginijev koeficijent

GRAFOVI:

Graf 1: Prikaz realne kamatne stope u vremenskom razdoblju prije, za vrijeme i nakon krize u SAD-u

Graf 2: Udio drugorazrednih hipotekarnih kredita u ukupnim hipotekarnim kreditima kroz vrijeme (u postotcima)

Graf 3: Promjene stope BDPa i stope nezaposlenosti Sjedinjenih Američkih Država u postotcima u vremenu od 2007. do 2013. godine

Graf 4: BDP po stanovniku (u EUR) u Republici Hrvatskoh kroz godine

Graf 5: Inozemna ulaganja u Republiku Hrvatsku od 2006. – 2013. godine (u milijunima EUR)

Graf 6: Kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 1998. do 2007. godine

Graf 7: CR_2 i CR_5 omjer hrvatskog bankarskog sektora prema udjelu aktive od 1998. do 2007. godine

Graf 8: HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema imovini od 1998. do 2007. godine

Graf 9: Kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 2008. do 2014. godine

Graf 10: CR_2 i CR_5 omjer hrvatskog bankarskog sektora prema udjelu aktive od 2008. do 2014. godine

Graf 11: HHI indeks hrvatske bankarske industrije prema aktivi od 2008. do 2014. godine

Graf 12: Kretanje broja banaka i struktura vlasništva u Republici Hrvatskoj od 2015. do 2018. godine

Graf 13: CR_2 i CR_5 omjer hrvatskog bankarskog sektora prema udjelu aktive od 2015. do 2018. godine

Graf 14: HHI indeks hrvatske bankarske industriji prema imovini od 2015. do 2018. godine

TABLICE:

Tablica 1: Dolasci i noćenja turista u Republici Hrvatskoj od 2006. – 2011. Godine

Tablica 2: Razina konkurencije kod CR_4

Tablica 3: HHI indeks i razina koncentracije tržišta

SAŽETAK

Gospodarska kriza koja je započela slomom i pucanjem mjehura na tržištu drugorazrednih hipoteka u Sjedinjenim Američkim Državama ubrzo se proširila na cijeli svijet. Kriza je s malim vremenskim odmakom došla i u Republiku Hrvatsku. U radu je analizirana gospodarska kriza te su opisane neke od najvažnijih metoda mjerenja industrijske koncentracije. U četvrtom dijelu rada praćen je utjecaj gospodarske krize na bankarski sektor u Republici Hrvatskoj. Analizirani su podaci o broju sudionika i industrijskoj koncentraciji hrvatskog bankarskog sektora prije, za vrijeme i nakon gospodarske krize. Analizom je utvrđeno da je gospodarska kriza djelovala na smanjenje broja banaka i povećanje industrijske koncentracije na bankarskog tržištu, ali da nakon proteka krize nije došlo do obrnutog trenda, nego se trend smanjivanja broja banaka i povećanja industrijske koncentracije nastavio i nakon krize zbog specifičnosti hrvatskog bankarskog sektora čije glavno obilježje je u pretkriznim godinama bio velik broj banaka na tržištu i niska industrijska koncentracija.

Ključne riječi: gospodarska kriza, bankarski sektor, industrijska koncentracija, Republika Hrvatska

SUMMARY

Economic crisis that started when „bubble“ exploded in US subprime mortgage market quickly spread in the world. Crisis come to the Republic of Croatia with small time lag. Economic crisis and methods of measuring industrial concentration are analyzed in second and third part of this work, but main objective of this work is analysis how economic crisis on industrial concentration of croatian banking industy what is analyzed in fourth part of work. Number of banks and industrial concentration are tracked in twenty year period, before crisis, during a crisis and after the crisis. It is concluded that economic crisis influenced in downsizing number of banks and increased industrial concentration, but after the crisis downsizing number of banks and increasing industrial concentration continued.

Key words: economic crisis, banking industry, industrial concentration, Republic of Croatia